

Vajasdi Lajos Mátyás-huszár visszaemlékezése

Vajasdi Lajos volt honvéd és Mátyás-huszár visszaemlékezése Kolozsváron¹ található, az egykori Ereklýmúzeum gyűjteményében, amelyet jelenleg a Kolozsvári Állami Levéltár (Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj) őriz.² A forrás a szerző saját kezű írásával készült, mintegy 73 oldalra terjed. Az oldalak sorszámát a szerző két ízben eltévesztette: a 27. lap után két oldal, és az 59. lap után szintén két oldal számozatlan maradt, így tulajdonképpen 77 oldalnyi a kézirat. A füzet számozatlan két oldalán Vajasdi közli azok névsorát, akikre a 12. honvédszázalóaljából és a 15. (Mátyás) huszár-ezredből emlékezett.

A füzet belső borító lapjára Vajasdi az alábbiakat jegyezte fel: „Vajasdi Lajos saját kezű éleleírása az 1848- és 49-ki hadjáratból – Bédja a Történelmi Lapokban való közlés végett – Kolozsvárt, 21^{ik} november 1894-be. Ezen kéziratomat a közlés után visszakerérem, mert hátrahagyandó leend örököseim részére. Tisztelettel Vajasdi Lajos.” A bejegyzés után Kuskó István, az Ereklýmúzeum őre azt jegyezte fel ceruzával, hogy az örökösök nem méltók a kéziratra, mivel Vajasdi szegénységben hunyt el, és a rokonai még a temetésén sem jelentek meg, így a kéziratot visszatartja a múzeum részére. Vajasdi öreg korában Haller Lujza grófnő fejéregyházi³ birtokán élt. Kuskó István közvetlenül a halála előtt találkozott vele a székelykocsárdi vasútállomáson. Vajasdi 1898. július 19-én reggel 7 órakor halt meg. Életrajzához még annyit tudunk hozzátenni, hogy 1830. január 21-én született Görgényben, és Sárpatakon⁴ nőtt fel a helyi gazdatiszt fiaként. Kitűnő lovas volt, és jól beszélt románul. 1854-ben házasodott meg Aranyosegerbegyen.⁵ A szabadságharc alatti működéséről naplót vezetett, ez azonban 1853-ban megsemmisült.

A forrás közlésére ismereteink szerint a mai napig sem került sor. Rövid tartalmi ismertetője megtalálható az *1848–49. Történelmi Lapok* (TL) I. évfolyamában,⁶ illetve a szerző fényképe és a füzet két számozatlan oldalán szereplő honvédek és huszárok a IV. évfolyamban.⁷

¹ Cluj-Napoca (RO)

² Mivel az anyag a mai napig rendezetlen, pontos helyét, jelzetét nem tudjuk megadni.

³ Albești (RO)

⁴ Șapartoc (RO)

⁵ Vișoara (RO)

⁶ 1848–49. TL, 1. (1892), 211.; A visszaemlékezése szerint pedig 1848 májusában 17 éves volt, eszerint 1831-ben született volna. Egyéb életrajzi adatai a visszaemlékezéséből erednek.

⁷ 1848–49. TL, 4. (1895), 117, 121.

A kéziratot 1979 januárjában Böződi György lemásolta, közlése azonban elmaradt.⁸
A forrást a történeti irodalomban elsősorban Egyed Ákos hasznosította.⁹

*

Vajasdi Lajos egy rendkívül érdekes és komoly forrásértékkel bíró memoárt hagyományozott az utókorra. Ez annak ellenére igaz, hogy a fenti alakulatról, amely a honvéd huszárezredek sorába tartozott, számos visszaemlékezés készült. Ezek eddigi ismereteink szerint az alábbiak:¹⁰

Fsz.	Visszaemlékezés	Lelőhely
1.	Szentkatolnai Bíró Lajos ¹¹	NYÁRÁDY, 1993, 107–127.
2.	Bíró Sámuel visszaemlékezése	Magántulajdon. Közli: SÜLI, 2016, 91–122.
3.	Csiszér Gábor ¹²	Eredetije az Ereklýmúzeumban Kolozsváron. Gépelt másolat Böződi György hagyatékában, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltárában, Kolozsváron. Kivonatossan közli: DEMETER, 2001, 58–60.
4.	Dercsényi Kálmán ¹³ visszaemlékezése	DERCSÉNYI, é. n.
5.	Dercsényi Kálmán naplója	Kézirat. Dobák Géza magángyűjteménye.
6.	Dercsényi László ¹⁴ visszaemlékezése	Kézirat. Dobák Géza magángyűjteménye.
7.	Eszterházy Kálmán gróf ¹⁵	HEGYESY, 1916–1917, 24–51.
8.	Fekete Ferenc Kossuth-huszár naplója	PAP, 1904, 381–396.
9.	Imreh Sándor: ¹⁶ Visszaemlékezés az 1848–49-ik évi szabadságharcra Erdélyben	Kiadása: IMREH, 2003.
10.	Jakab Elek: ¹⁷ Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések	Kiadása: JAKAB, 1880.

⁸ Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltára, Kolozsvár. Böződi György hagyatéka. Mások kéziratjai. 8/18.

⁹ EGYED, 2008.; EGYED, 2010.

¹⁰ Az alakulathoz köthető visszaemlékezések többségét ismerteti: HERMANN, 2014, 251–253.

¹¹ Szentkatolnai Bíró Lajos (1820–1884) a 15. (Mátyás-) huszárezred századosa.

¹² Csiszér Gábor, a 15. (Mátyás-) huszárezred őrmestere.

¹³ Dercsényi Kálmán (1824–1893) a 15. (Mátyás-) huszárezred főhadnagya.

¹⁴ Dercsényi László (1822–1899) a 15. (Mátyás-) huszárezred kapitánya.

¹⁵ Eszterházy Kálmán gróf (1830–1916) a 15. (Mátyás-) huszárezred hadnagya.

¹⁶ Imreh Sándor (1830–1895) nyomdász, szakíró, nyomdavezető és 1848–1849-ben Mátyás-huszár.

¹⁷ Jakab Elek (1820–1897) a 15. (Mátyás-) huszárezred kapitánya.

11.	Kinizsi István: ¹⁸ A „Sánta Huszár” naplója. ¹⁹	Román Tudományos Akadémia, Kolozsvári Történelmi Intézet. Kolozsvári Fiókkönyvtár. Kiadása: KINIZSI, 1999.
12.	Koós Ferenc: ²⁰ Életem és emlékeim. 1828–1890.	
13.	K. Horváth Ignác: ²¹ Töredékek az 1848 és 1849-ki székely hadjáratokról.	Kiadása: DEMETER, 2003, 7–52.
14.	Máday Ferenc: ²² Háromszéki viszonyok	Kritikai közlése: SÜLI, 2016/a., 100–106.
15.	Nagy Sándor visszaemlékezése	Román Tudományos Akadémia, Kolozsvári Történelmi Intézet. Kolozsvári Fiókkönyvtár.
16.	Szalai Elek ²³ visszaemlékezései 1848–49-re	Kiadása: LENKEFI, 1993. ²⁴
17.	Szász Lajos ²⁵	Kiadása: SZÁSZ, 1894, 161–162.
18.	Szerdahelyi Kálmán ²⁶	Kiadása: SZERDAHELYI, 1868, I., 129–136.
19.	Székely Gergely: ²⁷ Hetvenhárom év itthon	Kiadása: SZÉKELY, 1895.
20.	Vajasdi Lajos visszaemlékezése	Román Tudományos Akadémia, Kolozsvári Történelmi Intézet. Kolozsvári Fiókkönyvtár.
21.	Veres Sándor emlékirata	SERES, 1992, 8–22..
22.	Nagy Sándor visszaemlékezése	Román Tudományos Akadémia, Kolozsvári Történelmi Intézet. Kolozsvári Fiókkönyvtár. SÜLI, 2017, 113–120.

A 15. (Mátyás-) huszárezred szerepe az 1848–1849-es szabadságharcban

Korszakunkban a lovasság könnyű- és nehézlovasságra tagolódott. A császári-királyi haderő huszársága tizenkét ezredből állt, melyek teljesen magyarországi kiegészítésűek voltak. 1848 őszétől az utóbbiakhoz hat újabb honvéd huszárezredet állítottak fel (13–18. sorszámmal). A könnyűlovasság feladata a felderítés, rajtaütés, előőrsi szolgálat és a portyázás, illetve az ellenséges felderítés megakadályozása volt. A huszárezredek nyolc

¹⁸ Kinizsi István (1826–1886) a 15. (Mátyás-) huszárezred kapitánya.

¹⁹ KINIZSI, 1999.

²⁰ Koós Ferenc (1828–1905) református lelkész, író, 1848–1849-ben Mátyás-huszár.

²¹ K. Horváth Ignác (1814–1915) a 15. (Mátyás-) huszárezred alezredese.

²² Máday Ferenc (1808–?) a 15. (Mátyás-) huszárezred kapitánya.

²³ Szalay Elek (1820–1896) Mátyás-huszár, majd a 135. honvédszászlóalj hadnagya.

²⁴ A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött, a kiadás alapjául szolgáló példánynak hiányzik a befejezése. Létezik azonban egy teljes példány is, ez Kolozsváron, az egykori Ereklýmúzeum anyagában található.

²⁵ Szász Lajos, a 15. (Mátyás-) huszárezred tizedese.

²⁶ Szerdahelyi Kálmán (1829–1872) Mátyás-huszár, majd a 4. honvéd vadászrezred főhadnagya.

²⁷ Székely Gergely (1822–1897) a 15. (Mátyás-) huszárezred hadnagya.

századból álltak, melyekből két század képezett egy osztályt. Az osztályokat vezénylőjükről ezredesi, alezredesi, 1. őrnagy és 2. őrnagy osztálynak nevezték.²⁸

A 15. (Mátyás-) huszárezred kolozsvári osztályának szervezését 1848 júliusában kezdték meg Mikes Kelemen²⁹ és Bethlen Gergely grófok³⁰. Augusztus végétől Berzenczey László kormánybiztos – a Kossuth Lajos pénzügyminisztertől nyert felhatalmazás alapján – a Székelyföldön újabb négy osztály szervezését kezdte meg. Így az alakulat a huszárezredek közül egyedüliként nem négy, hanem öt osztályból, vagyis tíz századból állt. Nevük a Kossuth-lovagokról Hunyadi-, majd Mátyás-huszárokra változott. Az alakulat kolozsvári osztálya (Mikes őrnagy) 1848. november közepétől a Partiumba szorult és az erdélyi magyar hadtest állományához tartozott. A székelyföldi Mátyás-huszárok pedig Háromszékre vonultak vissza, ahol derekasán kivették részüket a törvényhatóság önvédelmi harcából. A kolozsvári osztály a december közepétől, József Bem vezérőrnagy irányításával kezdődő magyar ellentámadás első jelentősebb összecsapásában, a december 20-án vívott zsidói ütközetben kitüntette magát. Időközben Észak-Erdélyben újabb két századot szerveztek (2. osztály), ennek parancsnoka Pálffy Domokos³¹ őrnagy lett. A Mátyás-huszárok végigharcolták Észak-Erdély és a Székelyföld felszabadítását, jelen voltak Nagyszeben³² 1849. január 21-i sikertelen ostrománál, ahol parancsnokuk, Mikes ezredes hősi halált halt. Január végétől tovább folyt az ezred szervezése, a Székelyföldön Gál Sándor³³ ezredes irányítása alatt újabb négy századot állítottak fel. Ezen két osztály 1849 márciusában részt vett Dél-Erdély visszafoglalásában. Közülük egy osztályt Bem áprilisban a Temesköz felszabadítására magával vitt, amely már nem tért vissza Erdélybe, hanem a délvidéki IV. hadtest alárendeltségébe került és a szabadságharc vereségéig itt tevékenykedett. Többek között a július 14-én vívott kishegyesi³⁴ ütközetben is jelen voltak. Közben Erdélyben felállították az ötödik osztályt is, bár ennek felszerelése már komoly nehézségekbe ütközött. Az 1849 nyarán vívott erdélyi és délvidéki ütközetekben szinte mindenhol jelen voltak a Mátyás-huszárok. Többségük felmorzsolódott az orosz–osztrák csapatokkal vívott harcokban, maradványaik Dévánál³⁵ (augusztus 18.) és Zsidónál³⁶ (augusztus 25.) tették le a fegyvert.³⁷

*

²⁸ HERMANN, 2001, 35–36.

²⁹ Mikes Kelemen gróf (1820–1849) ezredes, a 15. (Mátyás-) huszárezred parancsnoka.

³⁰ Bethlen Gergely gróf (1812–1867) ezredes, a 15. (Mátyás-) huszárezred parancsnoka.

³¹ Pálffy Domokos (1812–1871) a 15. (Mátyás-) huszárezred őrnagy.

³² Sibiu (RO)

³³ Gál Sándor (1817–1866) ezredes, a székelyföldi hadosztály parancsnoka.

³⁴ Mali Idoš (SRB)

³⁵ Deva (RO)

³⁶ Sibot (RO)

³⁷ KEDVES, 1990, 60.; SÜLI 2011, 146–196.

A visszaemlékezést az 1970-es években Spira György lefotóztatta, így a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában létezik róla egy mikrofilmmásolat. (17669. filmtári tekercs.) A forrást a jelenlegi helyesírás és központosítás szabályai szerint, az eltérő, a szerző által használt tájnyelvi alakok megtartásával rendeztem sajtó alá.

Forrásközlés

Vajasdi Lajos saját kezű életleírása az 1848- és 49-ki hadjárataból

Honvéd társaim voltak a XII ik zászlóaljban, akikre emlékszem 1848-ba

1. Örnagyunk Balázs Manó³⁸
2. Századosunk Klément³⁹ és Butzi⁴⁰
3. Hadnagyra csak Csíkire⁴¹ emlékszem
4. Főhadnagyra Korda Györgyre⁴²
5. Örmesterek Vass György (a császáriaktól)
6. Káplárok Szőke Károly, Szabó László, Szathmári Ferenc
7. Honvédek Szőke Ferenc, Csanádi Sándor
8. Póka Albert, Pitlik József
9. Springer József, Gyarmati Lajos
10. Marton Károly, Kolcsár János
11. Utszás Samu, Barton Károly
12. Kapronczai Károly, Kónya Dani
13. Kovács János, Váradi Sándor

Akikre emlékszem a Kossuth, későbbben Mátyás huszár társaimra a IIik században

1. Ezredes gr. Mikes Kelemen,⁴³ gr. Bethlen Gergely⁴⁴
2. Százados Makrai László,⁴⁵ Szentgyörgyi⁴⁶ és Prui⁴⁷

³⁸ Balázs Manó (1811–1848) honvéd őrnagy, a 12. honvédzászlóalj parancsnoka.

³⁹ Klément György (1809–1886) százados, később őrnagy és a 12. honvédzászlóalj parancsnoka.

⁴⁰ Buzci Alajos (1811–1849) százados, később őrnagy.

⁴¹ Csiki Domokos (1819–1853) hadnagy, később százados.

⁴² Korda György (?–1865) A legmagasabb rendfokozata hadnagy volt.

⁴³ Mikes Kelemen gróf (1820–1849) ezredes, a 15. (Mátyás-) huszárezred parancsnoka.

⁴⁴ Bethlen Gergely gróf (1812–1867) ezredes, a 15. (Mátyás-) huszárezred parancsnoka.

⁴⁵ Makray László (1815–1876) alezredes, a 15. (Mátyás-) huszárezred osztályparancsnoka.

⁴⁶ Szentgyörgyi József (1825–1897) kapitány.

⁴⁷ Prouvy Albert (1812–?) lovag, az ezred későbbi őrnagya.

3. Főhadnagy Rácz Miklós,⁴⁸ Deák Kristóf⁴⁹
4. Hadnagy Solymosi,⁵⁰ a kicsi Pataki
5. Örmester Komádi és Gazsi
6. Tizedesek Szász Dani, Demeter Dénes
7. A kicsi mosolygó Makrai, Dercsényi Kálmán
8. Újfalvi Sándor, Egri Lajos
9. Szőke Ferenc, Szőke Samu – testvérek
10. Egri János, Pap József
11. Elekes a nagy hasú, Denkán (?) lovával
12. Csehi Sándor, Beder Laci zászlótartó
13. Makári Károly, Kovács János
14. Heves Gábor, Kovács Lajos
15. Palyelli Sándor, Bányai Lajos
16. Vonúj Jancsi, Ankeszmann János
17. A kicsi Rignát a fakó lovával

Én, alatt írt Vajasdi Lajos az 1848. és 1849ik években történt emlékezetes hadjáratok alkalmából életréleírásomat adom, amennyire emlékező tehetségem megengedi a nevezetesebb csaták és események leírását, úgy Erdélyben, valamint a Bánátban, a Bácskában és az Alföldön Szegednél, egészen a Dévánál történt fegyver letevéséig.⁵¹

Én többedmagammal 1848. május hó végén⁵² állottam bé Marosvásárhelyt⁵³ az ott alakuló XIIik zászlóaljban honvédnek mint tanuló, 17 éves koromban.

Béállításunk oly tömegesen ment, hogy az akkori nevén nevezendő Poklos utcában,⁵⁴ a Bartsai féle háznál⁵⁵ lakó Horvátovits⁵⁶ nevű öreg osztrák őrnagy⁵⁷ sokszor kikelt a béketűréséből a szorgos munka miatt.

Béállításunk után minket fegyvergyakorlatra mind osztrák tiszték tanítottak a marosvásárhelyi várban, az én 4ik szakaszomat, amelyben béosztva lettem, egy Erős⁵⁸ nevű szép fiatal szőke és gyöngéd bánásmódú osztrák hadnagy tanította két hétig.

⁴⁸ Rácz Miklós (1830–1902) főhadnagy.

⁴⁹ Deák Kristóf (1824–?). A legmagasabb rendfokozata hadnagy volt. (BONA, 1998, I, 297.)

⁵⁰ Solymosi Lajos (1826–1907) hadnagy.

⁵¹ 1849. augusztus 18.

⁵² Téves dátum. A zászlóalj szervezését 1848. június 15-től kezdték meg. (SÜLLI, 2011, 113.)

⁵³ A forrásban M. Vásárhelyként szereplő helynevet Marosvásárhely alakban hoztuk.

⁵⁴ Jelenleg a Victoriei utca Marosvásárhelyen.

⁵⁵ Marosvásárhely főterén állt épület. Ennek erkélyéről hirdették Magyarország és Erdély unióját 1848-ban.

⁵⁶ Horvatovich József (1796–?) főhadnagy.

⁵⁷ Valójában hadnagy.

⁵⁸ Erős János (1824–1899) a zászlóalj későbbi főhadnagya.

Ekkor egy reggel arra ébredtünk fel, hogy sem a városban, sem a várban egyetlen osztrák katonát sem lehetett látni. Ezen egy éjszaka úgy eltűntek,⁵⁹ hogy azt sem tudhattuk, hogy merre és hova mentek. Azonban nem is törődünk velek igen sokat.

Eközben zászlóaljunk kiegészítőleg megalakulván, kineveztetett hozzánk őrnagynak a szerencsétlen Balázs Manó, akit végtére Sepsiszentgyörgyön,⁶⁰ a vármegyeháza⁶¹ előtt hazatérés miatt saját honvédei és a székely nép dühe felkoncolt,⁶² és ez mentette meg Székelyföldöt az osztrák béözönlés és elhatalmazás elől, e perc a félénket hőssé, az árulót hazafivá varázsolta át, s e merénylet a Székelyföldnek sereget és vezért teremtett.⁶³

Balázs őrnagyunk vezetése alatt kezdetben Marosvásárhelyről gyakran kimentünk Nyárádötöig⁶⁴ ahová már oláh táborok kezdtek csoportosulni. – Teremi,⁶⁵ Vidrácszeg⁶⁶ volt a fő főszek. Pap Laci⁶⁷ tribun vezetése alatt, akit ugyancsak elfogatása után, az akkori törvényszék ítélete folytán marosvásárhelyi határban kötél által kivégezték.

Eközben a dolgok fokozatosan mérgeesebbé váltak és az osztrák bérencék dühös fenyegető állást foglaltak a magyarok ellen, megkezdették községenként az orgyilkosságot, rablást és égetést az oláh táborok. Urban⁶⁸ is, Naszód⁶⁹ vidéki rendes greniczer,⁷⁰ katonáival táborba szállott, elsőben is Szászrégen⁷¹ mellett foglalt állást 6-8 ezerre menő táborával.⁷²

Látván a fenyegető veszedelmet, a magyarok sem maradhattak összedugott kézzel, hanem örömmel sorakoztak a szabadság és testvériség zászlója alá, főképpen a székely nép által szaporodtunk legjobban, úgy is, mint honvédek, s úgy is, mint nemzetőrök.

Úgy szeptember elején Marosvásárhelyt odahagyva, mintegy 3-4 ezerből álló táborunkkal kiszállottunk Radnót⁷³ alá táborba s itt már a székely határőr gyalogságának egy része, s úgy a székely huszárok is velünk voltak.⁷⁴

Radnót alatt táboroztunk négy napig, hozzánk közel a szélkúti és az ósályi erdőségekben pedig oláh tábor tanyázott, s ezekből a székely huszárok naponta, portyázás közben 15-20-at hoztak bé elfogva, s a rögtönítélő hadbírótság kivégeztette őket.

⁵⁹ 1848. szeptember 30-án.

⁶⁰ Sfântu Gheorghe (RO)

⁶¹ Szék háza, melyet a reformkorban a Nemzet házának is neveztek.

⁶² 1848. november 28-án.

⁶³ A szerző itt feltehetőleg arra gondol, hogy Balázs meglincselésének hatására az önvédelmi harc vállalásának ellenzői félelemből visszavonultak.

⁶⁴ Ungheni (RO)

⁶⁵ Nagy- és Kisteremi (ma: Tirimia, RO)

⁶⁶ Vidrácszeg (ma: Vidrasău, RO)

⁶⁷ Vasile Pop román tribunt 1848. október 12-én akasztották fel Marosvásárhelyen.

⁶⁸ Karl von Urban alezredes (1802–1877) a 17. (2. román) határőrezred megbízott parancsnoka.

⁶⁹ Năsăud (RO)

⁷⁰ 17. (2. román) határőrezred katonája

⁷¹ Reghin (RO)

⁷² 1848. október 14-én.

⁷³ Iernut (RO)

⁷⁴ A Lázár Dénes gróf, maroszéki nemzetőr őrnagy által vezetett székely „dandár” október 19-én foglalta el Radnótot.

Ötödik napon Radnótot is odahagyva átkeltünk a Maroson Lekencénél,⁷⁵ és behatoltunk a Mezőségbe, falvakra nem emlékszem – gyors menet után estvére egy község határán telepedtünk le táborba.

Ettünk és ittunk, akinek volt mit, éjfél után Balázs őrnagyunk próbára lármadobot veretett és trombitát fúvatott, látni akarta, hogy egy megrohanás esetén mily gyorsan tudunk sorakozni.

Mű mindnyájan valóságnak hittük, hogy megrohan az oláh tábor, s elég gyorsak voltunk talpra állni, az egész tábor.

Őrnagyunk körüllovagolt, aközben sok oktatást és elővigyázati utasításokat adott.

Innét megindulva Szászrégennek tartva, s midőn a hegyek között leereszkedtünk Vajdaszentiványhoz,⁷⁶ itt találtuk Zsombori Sándor⁷⁷ ezredet a székely táborral Marosvásárhely felől érkezve Berzenczey Lászlóval.⁷⁸

Az Urban tábora már csatarendben volt felállítva, s azonnal megkezdődött a puska-tűz a XII. zászlóalj által, a székely huszárok attakra⁷⁹ rohantak a svalizsérekre,⁸⁰ – alig egy órai harc után az Urban tábora futásnak eredett – a lándzsás oláhái és szászai a közeli szőlőhegyekbe menekültek, Urban a rendes katona gránitzereivel Szászrégenbe s onnat Besztercére⁸¹ vonult.⁸²

A mi összes táborunk Szászrégen melletti téren foglalt állást,⁸³ itt azonnal megjelent hat városi követ. Kérve a fővezért, hogy a város megvédése tekintetében, jöttek ki egyezkedni. – Tudomásom szerint az egyezés meg is történt élelmiszerekbe és egy összeg pénzben úgy, hogy azokat három óra alatt kihozzák a tábornak.

De a szász atyafiak nem arra használták fel az időt, hogy megmentsék a várost, hanem az Urban táborával megszöktek, amire már előre el voltak készülve, és Szászrégen elpusztítását a szászoknak azon aljas eljárások okozta.⁸⁴

Volt rablás és égetés, elég szomorú időszak volt és káros a népre nézve, amit jó megfontolás és elhatározottsággal ki lehetett volna kerülni.

A magyar tábor is kárát vallotta nagymértékben a Szászrégenben történt rablásnak, mert a marosvásárhelyi elvesztett csatánk csakis ennek köszönhető.⁸⁵

Szemtanúja voltam, amíg a csíki székelyek a szász istállójából két szekérbe befogtak 8 ökröt s elhajtottak vele egy üzletajtóba, amely üzletnek a bészart vasajtóit fejszékkal feltörték, és mind a két szekeret a legdrágább vég selymekkel, vég gyolcsokkal, egyszerűval

⁷⁵ Lechnița (RO)

⁷⁶ Voivodeni (RO)

⁷⁷ Sombori Sándor (1794–1860) ezredes, a 11. (székely) huszárezred, majd a székely tábor parancsnoka.

⁷⁸ Berzenczey László (1820–1884) Marosszék országgyűlési képviselője, majd a székely tábor főbiztosa.

⁷⁹ Rohamra.

⁸⁰ Svalizsér, könnyűlovas. Jelen esetben a 3. (Ferdinánd Miksa) könnyűlovas ezred katonája.

⁸¹ Bistrița (RO)

⁸² 1848. október 31-én.

⁸³ 1848. november 1-jén

⁸⁴ Az utóbbi állítás nem felel meg a valóságnak. A székely tábor katonái és polgári vezetői képtelenek voltak fegyelmet tartani és a fosztogatást megakadályozni.

⁸⁵ A székely tábor marosvásárhelyi vereségének a fegyvelemhiány csak az egyik oka volt.

amit csak értékesebbnek találtak, megrakták, de úgy, hogy volt mit húzzon a 4-4 ökör. S ekkor a szekereket fegyveresen kísérték hazafelé 20-30 székely.

Máshol láttam, hogy a ház teteje égett, s az utcára nyíló pincébe övig érő kieresztett borözönbe a megrészegedett 8-10 székely élet- és halálharcot vívott, nem tudott az ajtóig vergődni.

Megjegyzendő, hogy ezen tábornak még akkor a székely nemzetőrökön kívül más rendes katonája nem volt, csakis elsősorban a XII-ik zászlóaljbeli honvédek Balázs őrnagy alatt és a székely huszárok, úgy a határőrvidéki székely gyalogság a Zsombori alezredes⁸⁶ vezetése alatt.

Ez a kettő tehetett összesen 7000 embert, de ágyúknak még híre sem volt, azonban sem Balázs őrnagy, sem Zsombori semmi kedvet nem mutattak az Urban megveretéséhez; csak Berzenczei Lászlón látszott inkább az önelégültség és a szászokkal szemben a megcsalás elégtétele.

Hat-hét ezerből álló táborunk egy éjszaka és egy nap alatt leapadott a nemzetőrségből elment székelyek miatt alig 4000-re – úgy, hogy midőn Szászrégentől visszatérőben voltunk Marosvásárhelyre, hát nem mint katonák, csapatban és sorban jöttünk, hanem csak úgy szállingozva, a tábor eleje megérkezett Marosvásárhelyre délben és a vége másnap reggel, aki a városban akart maradni, az ottmaradott, a nagyobb rész pedig a zsákmánnyal meg sem állott, hanem ment hazafelé egyenesen. Semmi rendet, semmi összetartást nem lehetett eszközölni, pedig Gedeon⁸⁷ a nagy osztrák táborával és ágyúival közeledett Marosvásárhely felé.⁸⁸

Ezen rendetlenség miatt táborunk csakis a míveltebb és nemesebb érzésű XII-ik zászlóaljra és csekély rendes székely katonaságra apadott le másnap reggelig, és így vetünk állást másnap reggel Gedeon táborával szembe.

Már a csata megkezdésénél beláttuk, hogy lehetetlen a nagy tömeget visszaverni, még talán azon esetben sem, ha Gedeonnak ágyúi nem lettek volna.

Csata közben, közel hozzám szakasztotta el az ellenség 3 fontos golyója⁸⁹ a sárpataki mesternek, Ertse János nevű igen derék diák fiát.

Látván kevés számú seregünk a sikertelenséget, nem volt egyéb mit tenni, mint odahagyni a csataterét és az úgynevezett Teleki-kerten⁹⁰ keresztül menekülni a Székelyföld felé.

Elvonulásunk utolsó pillanatában láttuk Berzenczei Lászlót szép fekete lován az ellenséget megelőzőleg bévágtatni a városba; ez vala az utolsó látványunk a város közelében.

⁸⁶ Valójában ezredes.

⁸⁷ Joseph Gedeon császári-királyi altábornagy.

⁸⁸ Gedeon dandárja a következő alakulatokból állt: 4 század (Uracca gránátos zászlóalj), 4 század gyalogos (51. sorgyalogezred), 41. (Sivkovich) sorgyalogezred Landwehr zászlóalja), 2 század svaliszér (3. könnyűlovas ezred), 12 ágyú, valamint román népfelkelők. (HEYDTE, 1863, 143.)

⁸⁹ Ismereteink szerint Gedeonnak csak hatfontos lövegei voltak.

⁹⁰ A Teleki gróf család birtokában lévő épülethez tartozó kert. A területén volt a Teleki-könyvtár épülete.

Itt megszűnt a magyar fegyverek dicsősége egy bizonyos időre Erdélyben, mert a magyar tábor ezen része bévonult a Székelyföldre és a más része Feketetóhoz⁹¹ – s itt vesztegeltünk nagy aggodalmak között, amíg Bem 1849. január hava első felében megérkezett Kolozsvárra⁹² és azután Marosvásárhelyre.⁹³

Novemberi hideg idők állottak bé, midőn szállinkózva csapatonként rendre béérkeztünk Gyergyóalfaluba,⁹⁴ pár napot vesztegeltünk itt, várva az irtó csapatok érkezését, akkor feljebb vonultunk Gyergyószentmiklósra,⁹⁵ útközben mindig szaporodva átmentünk Csíkszeredába s innét Kézdivásárhelyre.⁹⁶ Itt több napot töltve a lelkes fogadtatásban, napról napra szaporodott a kis táborunk, kipihenve és rendbe szedve magunkat, s kedélyünk is felfrissülve mentünk át Sepsiszentgyörgyre, ahol a szívélyes fogadtatás bennünket mind jobban felvillanyozott, mondhatnám büszke katonává varázsolt át mindnyájunkat.

Balázs Manó őrnagyunk is itt találta már a szelíd lelkű és igaz magyar honleány szeretett nejét⁹⁷ és kislejét,⁹⁸ Barótról⁹⁹ béköltözve az osztrákok félelme miatt.

Gedeon osztrák táborával a Barcaságot szállotta meg Brassó felől, egészen az Olt folyóig, a fő fészke Hermány¹⁰⁰ nagy szász község volt, s innen akarta támadni a Székelyföldet.

Másfelől pedig Haite¹⁰¹ osztrák vezér Székelyudvarhely¹⁰² felől a Rikán keresztül szándékozott Erdővidékre betörni Gedeonnal egyszerre,¹⁰³ – azonban szerencsét nem próbáltak, mert a mű táborunk csakhamar levonult az Olt mentére, Árapatak,¹⁰⁴ Köpec¹⁰⁵ Doboly,¹⁰⁶ Kőköst¹⁰⁷ megszállva, s itt néztünk farkasszemet egymással, szemben az Olt vizén keresztül.

Egy ízben Hajte megkísérelte a Rikán keresztül leszállani és elfoglalni Rákost,¹⁰⁸ de általunk még bent az erdőben visszaverett csúfosan, ahol a XII-ik zászlóalj és a székely huszároknak jutott az oroszlánrész.¹⁰⁹

⁹¹ Negreni (RO)

⁹² Pontosabban 1848. december 25-én.

⁹³ 1849. január 12-én.

⁹⁴ Joseni (RO)

⁹⁵ Gheorgheni (RO)

⁹⁶ Târgu Secuiesc (RO)

⁹⁷ Jindra Anna.

⁹⁸ Báró Balás Emánuel császári és királyi altábornagy (1839–1926).

⁹⁹ Baraolt (RO)

¹⁰⁰ Szászhermány ma Hărman (RO)

¹⁰¹ August Heydte báró, császári-királyi kapitány, az 5. (Savoyai Jenő) dragonyosezred tisztje.

¹⁰² Odorheiu Secuiesc (RO)

¹⁰³ Heydte 1848. november 25-én tört be Erdővidékre.

¹⁰⁴ Araci (RO)

¹⁰⁵ Căpeni (RO)

¹⁰⁶ Aldoboly, Dobolii de Jos (RO)

¹⁰⁷ Chichiș (RO)

¹⁰⁸ Racoșul de Sus (RO)

¹⁰⁹ A harcokra lásd: CSIKÁNY, 2015, 33. Vajasdi a november végi harcokat mutatja be.

Más ízben Gedeon próbált Árapatakánál Hermánból az Olton áttörni, – de mű megelőzőleg hamarébb átkeltünk az Olt jeges vizén, igazlelkű Klement századosunk és Balog őrmesterünk biztatására, elől a XII-ik zászlóalj után a székelység, s pár órai harc után Hermány lángokban állott, s az ellenség eszeveszett futásnak eredett a legnagyobb rendetlenségben Brassónak.

Az összes magyar tábor oly elszántan vette úzóbe az ellenséget, hogy Brassóig nyomuljon utána.¹¹⁰

De tiszteink belátva a békövetkezhető veszedelmet, előnkbe száguldozva térítettek vissza; egy előbb ezt árulásnak hittük.

De nem sokára meggyőződünk arról, hogy Brassóból a futó ellenségnek csaknem hozzá hasonló tömeg jön segítségére ágyúkkal ellátva.

És így visszatérve Hermány községén erősen megbosszultuk magunkat.

Próbálgatták magukat az osztrákok még Dobolynál és Kökösnél is; de mindég visszaverettek; azonban mind rossz hírek keringtek, p.o.,¹¹¹ hogy Erdélyt egészen az osztrákok bírják és most egész erővel törnek a Székelyföldre, és ha önként fel nem adja magát, felégetik és felkoncolják az egész népséget minden irgalom és kegyelem nélkül.

Az ott lévő magyar tiszteink folyton gyűléseztek e felett; s ők mindég a feladás mellett határoztak.

Megjegyzendő azonban, hogy a főbb tiszteink a forradalom kiütése előtt mind császári intézetekben nevelkedve; érzelmek a magyar ügyre nézve mindég kétséges volt előttünk, a magok viselkedések miatt.¹¹²

Ellenkező érzésben volt a magyar tábor: inkább meghalni! Mint magunkat az osztráknak megadni gyáván! Ez volt a jelszó.

Ezt látva az osztrák hadvezérek, hogy Székelyföldet megalázni, meghódítani talán nagy áldozattal is bajosan sikerül. Tehát cselhez folyamodtak.

Először is Balázs őrnagyunkkal titokban kezdődött az egyezkedés. Hogy az egyezés alapja mi volt, azt csak a későbbi tények mutatták meg nekünk.¹¹³

De annyit már a következtésekből megláttunk, hogy Balázs Manó őrnagyunk szemfényvesztés tekintetéből még egy csatát kívánt keresztülvinni, amelyben minden biztonnal meg kell, hogy ígérje az ellenfélnek, hogy ők lesznek a győztesek.

S remélte őrnagyunk, hogy hát csakugyan ezzel hatni fog a Székelyföld feladására.

Ezen idő közben a főbb tisztek népgyűlést hívtak össze, hogy határozzanak a megadás vagy ellentállás mellett.¹¹⁴

¹¹⁰ Uo., 35–44.

¹¹¹ Példának okáért

¹¹² Az utóbbi általánosítás túlzás.

¹¹³ Balázs Manó honvédőrnagy árulása nem bizonyított tény, az ügyben sok a tisztázatlan kérdés. (SÜLLI, 2015. 57–74.)

¹¹⁴ Az 1848. november 23-án tartott székgyűlésen.

A fő tisztek, Zsombori Sándor, Dobai Károly,¹¹⁵ Berde Mózes,¹¹⁶ vagy főképpen Balázs őrnagy mind a megadás mellett nyilatkoztak. Több és több okokat felhozva.

A nép hallani sem akart erről. Inkább meghalunk, de nem hódolunk.

Gábor Áron¹¹⁷ ágyút csinált, Szatsvai András¹¹⁸ fia, János¹¹⁹ puskaport és gyutacsot készített számunkra. Azonban híre jött, hogy Hajté nagy táborával a Rikán bé akar törni Rákosnál a Székelyföldre Erdővidéke felől.

A magyar tábor az Olt mellett tartózkodott, Köpec, Árapatak, Kökös, Doboly állomásokon és a késői rendelet következtében oly későn érkezünk az ellenséghez, hogy az már a rákosi téren csatarendben foglalta el az állásokat. S megérkezésünkkel alig vala időnk csatarendbe bontakozni. Ő azonnal támadott és roppant nagy puskatűz fejlődött ki, míg a lovasság is attackra jött, s megszólaltak az ellenfél ágyúi – ami akkor még nekünk nem volt – s így visszavonulásra voltunk kénytelenek.

A csatáról egy híd vezet át a köpeczi határ felé az Olton, s itt a visszavonulásunk nagyon meg volt akasztva. A XII-ik zászlóalj maradt hátra fedezetül, folytonosan tüzelve. S midőn zászlóaljunk nagyobb része a hídon túl volt, hogy Köpecnél állást foglaljon, reánk rohant a lovasság s engemet, Szőke Károly káplárunkkal a hídról félreszorítottak s több nemzetőrt is, akik a hídon felüli malomba menekültek.

Én és Szőke Károly elhaladtunk jóval tovább a malomnál átjárót keresni a vízben, de nem vala sok időnk, mert hozzánk vágatott nyolc svalizser, s nekiszorítottak az Olt folyó magas martjának,¹²⁰ mű kilőtt fegyvereink szuronyával védjük magunkat a közeljöhétéstől, csaknem veszve éreztük magunkat és kértük a párdont.¹²¹

Kájn párdon hund u/n/gar!¹²² Volt mindeniken a felelet s irgalmatlanul rúgtattak felénk, ezt látva Szőke Károly azt kiáltja nekem, a vízbe ugrunk Laji.

E percben bent voltunk övig érő vízben egy öles martról. Volt himmel szakramentumozás,¹²³ ordítózás, de meg valánk mentve, átgázoltunk a folyón s mentünk le a folyó mellett Miklósvár¹²⁴ felé, amíg kaptunk egy átjárót Köpec tájékán.

Ezalatt bent Köpecen erősen folyt a harc. Itt vagdalták össze egy udvaron derék bajtársunkat, Barton Károlyt, aki tudomásom szerint máig is él a néhai gróf Bethlen Farkas örökösöknél főerdősi minőségben Bonyhán.

¹¹⁵ Dobai Károly (1793–?) ezredes, a 15. (2. székely) határezred parancsnoka.

¹¹⁶ Berde Mózes (1815–1893) ügyvéd, képviselő, háromszéki, majd királyföldi kormánybiztos.

¹¹⁷ Gábor Áron (1815–1849) később őrnagy, a székelyföldi hadosztály tüzérparsncsnoka.

¹¹⁸ Szacsвай András esztelneki birtokos.

¹¹⁹ Szacsвай János (1811–1887) esztelneki birtokos, a kézdivásárhelyi löpörgyártó üzem vezetője, később főhadnagy.

¹²⁰ Vízmosta part, vízpart.

¹²¹ Megadást (német).

¹²² Nincs kegyelem a magyar kutyáknak! (német).

¹²³ Káromkodás. „Hét szentségit!!

¹²⁴ Micloșoara (RO)

Ennyiben sikerült a Balázs őrnagyunk terve, hogy Köpecig visszaverettünk, de ekkor segítségünk érkezve, – az osztrák tábor visszavonult, nem próbált szerencsét beljebb a Székelyföld felé.¹²⁵

Ezen csata után Sepsiszentgyörgyre vonultunk bé, magunkat rendbe szedni és valami határozatot vártunk sorsunk felett, de hogy az mi lehetett még, arról álmodni sem tudtunk, csak naponta a leverő, rossz hírekkel tépelődöttünk, az osztrákoknak alattomos kémeik által még proklamációkat is falragaszokon hirdetni a Székelyföld önkéntes feladása végett.

Azokban pár napok eltelte után, egy reggel a Balázs Manó őrnagyunk lakása megetti hegyek felé nagy népcsőduletet veszünk észre, mi is arra tartva látjuk, hogy Balázs őrnagyunkat fővege nélkül körbevéve, négy fegyveres honvéd kíséri bé a főtér felé, ekkor megtudtuk azt, hogy az örök fogták el, amidőn az Olt folyón csónakkal jött már vissza az ellenség táborából.¹²⁶

Volt nekünk egy igen ügy[es] káplárunk a 3ik századnál. Marosvásárhelyi kereskedősegéd volt, Szabó Ferenc nevű, – ez állott legközelebb fenyegető bátorsággal az elfogott őrnagyhoz a 4 kíséző között – a megyeházához akarták kíséni a foglyot, de a fogoly erősen kérte, hogy engedjék őt az odacsődült roppant sokasághoz beszélni.

És így az odatermett, ezerre menő néptömeg között egy, az országút melletti ház bedeszakázott tornácában vezették, s itt beszélt is ő arról, hogy ő jónak látta a vér és vagonkímélet tekintetéből az osztrákokkal egyezség útján a meghódolást, feladást megkötni,¹²⁷ – miután már az egész Erdélyt és Magyarhont az osztrák lefegyverezte. – Ezer torok kiáltotta: „Nem igaz! Halál az áruló fejére!” Ezen percben Szabó Ferenc káplárunk megragadta Balázs bégombolt szép aranypor szín kabátját és egy rántással azt széjjelnyitotta s az oldalzsebéből kivette a már megköttött szerződést német nyelven írva, – hogy mit tartalmazott, azt megtudni nem volt idő a nép dühe miatt – 20-30 fegyveres honvéd kellett védelméül, hogy ott helyt szét ne tépjék.

Ezalatt már a Balázs részére egy stömp¹²⁸ állíttatott fel a piacon, az országútba. Szemben a megyeházzal¹²⁹ s őt odavitték, a kezeit hátra felé ahhoz kikötötték.

Napsugaras idő volt, Balázsról folyt a veríték, a nap a szemében sütött, – szőkefalvi honvéd társunk, Utszás Samu odalépett s mondá: „Őrnagy úr engedje a sipkámát fejére tennem a naptól” s ezzel fel is tette, – de Balázs azonnal lerázta azt, ezen szavakkal: „nem érdemlem meg fiam. Tartsd meg magadnak.” Utszás Samu ekkor alig lehetett 16 éves honvéd. – Én derekabb és szebb testalkatú büszke katonát még most sem ismerem, mint amilyen volt Balázs Manó. – Szerettük is úgy, mint édesapánkat, útközben hozzánk csatlakozott a tarka paripáján, velünk élcelt, tréfált és verset énekelt velünk útközben.

¹²⁵ Balázs visszavonulásának objektív okai is voltak. Az Erdővidékre benyomuló Heydte túlerőben volt, ráadásul a bardócszékiek letették a fegyvert.

¹²⁶ 1848. november 27-én.

¹²⁷ Ezt egykorú kútfővel nem tudjuk alátámasztani.

¹²⁸ Faoszlop (német).

¹²⁹ Pontosabban székház.

Utolsó perceit sokan is megkönnyezték, főképpen midőn láttuk, hogy a neje az ablakból látja férjit ezen helyzetben.

Balázst a stömptről délután úgy három órakor száz meg száz szuronyos védelme alatt vezették fel a megyeházhoz az ítélet kihirdetésére.¹³⁰ Hogy bent mi történt, mi nem, azt nem tudom, mert bójutni oda lehetetlen volt. – Én csak annyit észleltem, hogy ott a teremben egy lélek sem volt, midőn én egy ablakon bémézhettem, csak Balázs és az örök, talán a tisztikar, a sok ezer feldühödött nép oda csődületéből és a halált ordítózásból rémülve elmenekült valami mellékajtón.

Volt nekünk egy Butzi¹³¹ nevű századosunk is, és ezen alkalommal úgy keresték, mint a főt, – de nem találták seholt út – eltűnt úgy, hogy mi többé nem láttuk soha. –

A nép dühe Balázst a teremből kiragadta, az első kilépésére a kapu között egy székely ember nagy ütést ejtett a fején botjával, azután egy másik lándzsát döfött beléje, egy üteg százával hullott reá, s mégis elbírt a kaputól vagy tíz lépésnyire, itt leesett térdre ekkor Márton Károly mezőségi honvéd intve a népnek, felfogott fegyverével egy kegyelem lövést intézett a mellébe Balázsnak, ő előre bukva egy perc alatt meztelen feküdt holtan. Ekkor a székely huszárok lovak patkóival taposták testét annyira, míg belét a lovak lábán vonszolták.

Istenem, milyen a sors végzete! Amidőn Balázst hozzánk rendelték és ki valánk rukkolva a Szentmiklós utcában¹³² és eljött hozzánk bémutatni magát, a beszéde után jeléül a szeretet és testvériségnek éppen ezt a Márton Károlyt csókolta meg Balázs, mint aki az egész zászlóaljunkban a legmagasabb honvéd, a jobb szárnyán állott.

És éppen ez a honvéd adta meg nékie a kegyelemdőfést.

Amidőn a Balázs megöletése folyt, alatt az országúton Gábor Áron éppen akkor vitt egy ágyút 4 lóval Szemerja felé próbára – m[i]ért a nép azt sem tudta, hogy nézze ezt, vagy mennyen az ágyúhoz.

Este a Balázs szétmarcangolt testét egy durva deszkaláda formában összeszedték és úgynevezett akasztófadombra eltemették.

Tudomásom szerint később a muszkák nagy pompával eltemették.

Másnapra kelve hallottuk azon öröndetes hírt, hogy jön egy Bem¹³³ nevű tábornok nagy magyar táborral Kolozsvárnak és Marosvásárhelynek, – az osztrákot, oláhot, szászat mindenütt szétverte s részint lefegyverezte,¹³⁴ – mü azonnal tanácskozni kezdtünk azon, hogy miképpen juthassunk ki Marosvásárhelyre, – miután utunkban mindenütt oláh és osztrák táborok feküdtek, azonban a 48 tele erős, kemény tél volt, nagy hóval.

Megegyeztünk hatan, hogy reggel útnak indulunk erdőn, mezőn s járatlan utakon kerülve elfogatásunkat Marosvásárhelynek. Ezek voltak három testvér ú[gy] m[int] Szőke Károly, Ferenc s Samu, Csanádi Sándor, Kapronczai Elek és én, s így kétnapi és két éjszakai kínos utazás után megérkeztünk egy vasárnap nap délután Marosvásár-

¹³⁰ 1848. november 28-án.

¹³¹ Buczi Alajos.

¹³² A város egyik főutcája, a mai Bolyai utca.

¹³³ József Bem vezérőrnagy (1794–1850), az erdélyi magyar csapatok parancsnoka.

¹³⁴ A fenti események később történtek.

helyre, lemenve a sáros utcán a főter felé, ott egymásnak istenhozzádot mondva, a viszontlátásig szétváltunk, mert már ott találtuk a Bem nagy táborát.¹³⁵

Én atyámnak egy ismerőséhez mentem, Ferdinkó nevű gombkötő jómódú polgárhoz, ahol ennem és innom adtak a legnagyobb szívességgel és itt bé is végződött a XII. zászlóaljbeli honvédségem egészen. – Mert elhatároztuk még jövet azután, hogy többé bakák nem leszünk semmi szín alatt. –

Alig végeztem sietve étkezésemet, hogy szétnéztek ösmerős után az új táborban, ahogy kiléptem az utcára, találok két útitársamat, Szőke Ferit és Samut, s hárman megyünk szétnézni, midőn a Görög házhoz¹³⁶ érünk, jön velünk szembe egy nyalka Kossuth-huszárral, aki velünk egy községbeli jóbarátunk volt, a sárpataki lovászmesternek a fia, Egri Lajos, volt baráti öröm, alig bírtuk egymást kérdezni, mi voltál? Hol voltál? Egri Lajos testvérével, Jánossal állott bé Kolozsvárt, midőn kezdtek alakulni a Kossuth-huszárok;¹³⁷ s míg mi Székelyföldre szorultunk, ők meg Feketetőhöz menekültek, míg Bem felszabadítja őket. –

Elmondtuk Egrinek, hogy most már mi is huszárok akarunk lenni a Bem táborában. – Ő azonnal vitt bennünket a Teleki-házhoz,¹³⁸ a vár alá, Makrai László századoshoz. Útközben hozzánk csatlakozott egy városi ügyes, úrias fiatalember, ő is beiratkozásra huszárnak, – és így egyszerre négyen iratkoztunk bé, két káplár és egy őrmester jött velünk; estvére már volt lovunk, egyenruhánk, mindennemű felszerelésünk és a Szentgyörgy utcában¹³⁹ Bányai nevű mészárosnál szállásunk nekünk és lovainknak. Bányainak is egy szőke pozsgás fia a Kossuth-huszároknál volt s nagyon szívesen látott bajtársak lettünk, volt étel meg ital, de mi a roppant bágyadtságtól alig tudtunk enni, inni s fentmaradni.

Már reggel 3 órakor harsogott ablakunk alatt a trombita, felkelni, abrakolni, – 6 órakor kirukkolni, képzelni lehet bágyadt lelkünkkel, hogy mily gondolatok között voltunk, midőn megtudtuk, hogy egyszerre indulunk is Szeben bévételére.

Pájely Sándor volt az, aki velünk béiratkozott egyszerre, őt és engem a 6ik szakaszba osztottak bé, Komádi őrmester és Gazsi káplár keze alá, mindkettő megélemedett, olyan 28-30 évesek lehettek, de a mívelt osztályhoz tartoztak, mint újoncnak sok jó utasítást adtak, elindulásunk után mind mellettünk lovagoltak és oktattak bennünket.

Én mint gazdatiszt fia gyakorlott voltam úgy a lóval való bánásmódban, mint a lovaglásban, de szegény Pájeli barátom erősen félt a lótól, s nem tudta a kantárszárral kordázni a lovat, pedig ő későbbben Tömösvár¹⁴⁰ alatt nagy kegyébe esett Bem tábornoknak és csaknem elsőrendű lovas vált belőle, hamar fel is vitte a hadnagyságig. – Több nyelvet beszélt, szép szál barna fiú volt, fegyverletétel után semmit nem tudok

¹³⁵ 1849. január 12. és 14. között.

¹³⁶ A marosvásárhelyi piacon lévő díszes épület.

¹³⁷ 1848 júliusától.

¹³⁸ A Teleki Téka épülete.

¹³⁹ Marosvásárhely egyik főutcája, a piactól, azaz a városközponttól indul ki keletre.

¹⁴⁰ Timișoara, (RO)

róla! Ő ugyan el is vált tőlünk Tömösvárnál, Bem mellett maradt és az ő tisztikarához lett beosztva.

Marosvásárhelyről lett elindulásunk napja östve felé Vámosgálfalvánál¹⁴¹ szembe találtuk Gedeon osztrák taborát¹⁴² a Landsturral¹⁴³ rendben felállítva egy hegyélen.

Bem előrendel 6 ágyút, – a gyalogságból csatárláncot állítottak fel, mű is frontot¹⁴⁴ csináltak attakra, – és így mozogtunk lassan előre a falu felé oly irányban, hogy a Csüdő telki erdőcskét is érinthessük, – akkor Bem jó lőtávoból ágyúztatott a hegyen lévő gyalogságra és az alább felállított svalizer lovagokra, futásnak is eredtek, először a svalizerek, egymás után egyenként, mint a libák, azután a gyalogság futott Szőkefalva¹⁴⁵ felé.

Mű bent háltunk Vámosgálfalván a Földvári nagybirtokos úr udvarában felkantározott lovainkkal; ezen éjszaka a portyázó huszáraink elfogtak két svalizert, egyiknek egy igen tüzes vérű tiszta fehér lova volt, ami későbben a Pájeli Sándoré lett, jól betanított okos ló volt.

Másnap reggel 5 órakor Szőkefalva felett állottunk csatarendben, szembe az ellenség taborával, megkezdődött először is a roppant ágyútűz, egymásra az ágyúk. 20-24 ágyú hasította egymásra a levegőt, a mű századunkkal ágyúfedezeten állottunk, az én Pájeli Sándor barátom annyira félt, hogyha attakra kerül a dolog, ő leszáll a lóról, mert ha le talál esni, összetapossák, – csak nagy biztatással beszélhettem le erről a szándékáról s megmondottam neki azt: hogyha leszáll a lóról, akkor igazán el van veszve.

A kemény ágyúzás alatt egy igen mulatságos jelenetnek voltunk szemtanúja.

A két ellenfél ágyúja közötti téren volt egy cirkuszterület nagyságú mély gödör és abban, hogy hogy nem, az ágyúzás megkezdésekor bevetődött egy barna arcú székely huszár, barnapej tüzes vérű lován, az ágyúgolyók sűrűn kezdtek sivitva váltakozni a feje felett, ő erre látva, hogy onnét ki nem jöhet, kezdett a gödörbe kereken sebesen vágatva rátsúlyozni,¹⁴⁶ és ez mind így tartott, amíg Gál Sándor,¹⁴⁷ vagy Kemény Farkas¹⁴⁸ Dicsősztémárton¹⁴⁹ felől meg nem támadta az ellentábort hátba.¹⁵⁰

Ekkor megkezdte az ellenség a futást Borzás¹⁵¹ felé, megszűnt az ágyúzás. Kiszabadult a székely huszár, a lova csupa hab volt, ő pedig sárga, mint a krajcáros viaszgyertya! Nagyot húzott a kulacsából s elvágatott a századját felkeresni.

¹⁴¹ Gănești (RO) 1849. január 16-án.

¹⁴² A császári-királyi csapatok parancsnoka Anton Puchner báró, altábornagy volt.

¹⁴³ Landsturm (német) román és szász népfelkelés.

¹⁴⁴ Arcvonalat.

¹⁴⁵ Seuca (RO)

¹⁴⁶ Reitschule (német), lovasiskola.

¹⁴⁷ Gál Sándor (1817–1866) ezredes, a székelyföldi hadosztály parancsnoka.

¹⁴⁸ Kemény Farkas (1797–1852) alezredes, később ezredes, kolozsvári hadosztályparancsnok.

¹⁴⁹ Târnăveni (RO)

¹⁵⁰ Az ütközetben csak Kemény Farkas vett részt.

¹⁵¹ Bozies (RO)

Megkezdődött a hajsza az ellenség után, oly rohamosan űztük, hogy a gránátosok medvebőrös csákójak és borjújak¹⁵² oly sűrűn hevertek a borzási völgyben, mint valami patkánytúrások, – sok mindent mondhatnék el ezen győzedelmes csatánkról, de csak három nevezetes esetet mondok és nevezek meg.

Egy kanyarulatnál felénk vágatott attakra egy kapitány vezénylete alatt egy század svalizer, a mű lovasságunk alatt ekkor egy század székely,¹⁵³ egy század Kobourg¹⁵⁴ és egy század Kossuth-huszárság volt, – a rohanó svalizereket a tábornokok trombitaszóval visszahívta és vissza is tért a század, az elől rohanó kapitány bépálinkázva lehetett, mert ő hátra sem nézett, – biztosan a trombitaszót sem hallotta, csak vágatott fel egyedül a hegy lankás oldalára, ahol Bem állott a testőreivel és a tisztikarával. – Ideérve Bemre emelte a kardját, a vágást felfogta megyesfalvi gróf Lázár¹⁵⁵ és visszavágott úgy, hogy a kapitány jobb felőli állcsontját átvágta. – A kapitány azonnal leesett a szép sötétpej lováról, a ló csakhamar a huszárok kezében került, a kapitány felkelt és hóval mosta a véres vágást, a gróf meg a fejére mért ekkor egy vágást, amit Bem megtiltott.

Azt kérdezte a kapitány, hogy szabad-e egy sorokat írni nejének Szebenbe? – S azt megengedve, hamarosan megírta nejének, kérve a tisztikart elküldésére egy parlament által az üldözött táborba, – amit Dercsényi Kálmán hadnagyunk négy huszár kíséretében el is vitt.¹⁵⁶

Bem pedig rendelte, hogy a kapitány, őrizet alatt azonnal tisztességes fogaton gyorsan szállítsák [a] marosvásárhelyi várban, kórházban gyógykezelés végett.

A második eset, ami tőlem alig tíz lépésre történt, az, hogy egy oldal alatti úton Makrai László századosunk vágatott szép nagy pej lován előre, az úttól alig 6-8 lépésre feljebb állott egy fehér báránybőr sapkát viselő gránitzter egyedül, s ő látva Makrait, felhúzott fegyverével réá lőtt. – Makrai megpillantva előre a veszélyt, előreugratott s a lövés nem talált, akkor a gránitzert a Koburg-huszárok megrohanva darabokra vagdalták, s még egy pisztolylövést is tettek rá.

Ha még életben van dicső századosunk, óhajtanám erre a feleletét.¹⁵⁷

A harmadik eset az, hogy Pájeli barátom már estefelé úgy belejött a lovaglásban, hogy csak amúgy fickándoztatta a lovát.

Estvére Medgyesre¹⁵⁸ érkeztünk, s ott megháltunk, nagy baj volt nekünk, akik csak akkor állottunk a századba, – az esmeretlenség, néztük egymást, mint az újszülöttek, – mindenkinek volt barátja, rokona, földije, csak nekünk nem volt ismerősünk Egri Lajos és Jánoson kívül, a régiek közül senki.

¹⁵² Borjú, vagyis a sorkatonák hátbőröndje.

¹⁵³ 11. (székely) huszárezred alezredesi osztályának egyik százada.

¹⁵⁴ 8. (Coburg) huszárezred egy százada.

¹⁵⁵ Lázár Albert gróf, (1813–1884) százados, Bem parancsörtisztje.

¹⁵⁶ A fenti tiszt Ludwig Hepperger, a 3. könnyűlovas ezred hadnagya volt.

¹⁵⁷ Makray László 1876-ban meghalt.

¹⁵⁸ Medias (RO)

A megyesi szálláson ösmerkedtem meg, akikkel együtt voltam, Heves Gábor, Pap József, Kovács Lajos, Csehi Sándor és Elekes Lajos, a Denkán¹⁵⁹ nevű komédiás lovával. Táborunknak egy része előbbre haladt Kapus és Nagyselyk felé éjszakára, és így másnap Szelindek közelében csoportosult össze az egész táborunk, úgy emlékszem, hogy egy vasárnapi napon érkezünk Szeben alá,¹⁶⁰ – talán igen is elbizakodás folytán, nagy merészséggel közeledtünk a veszélybe, aminek első áldozata is lett a fennkölt szellemű daliás ezredesünk, gróf Mikes Kelemen és zászlótartónk, aki mintaképe volt a huszárszázadnak, Beder László.

A vesztett csata többi részleteit csak annyiban írom ide (miután azt már az olvasóközönség úgyis ismeri), hogy egy igen rest lovam helyett, akit nem győztem sarkantyúval, kaptam egy elesett svalizerőrnagy kitűnő, dresszírozott¹⁶¹ sárga lovát, amit használtam addig, míg Tömösvár alatt, a szélmalom közelében egy ágyugolyó a torkát gégéstől elszakasztotta.

Az elvesztett szebeni csata östvéjén Szelindeken¹⁶² állapotunk meg éjszakára, ahol Bem tábornok előleges rendeletére a bennünket űző ellenség lovassága estve felé szürkületben, az országút kétfelőli sáncából a XIIik¹⁶³ zászlóaljtól sortűzet kapott, s miután egy oldalos szilvaskertben felállított 3 fontos pár ágyúlovás kísérte a visszafutó ellenséget. – Ekkor mondotta Bem a tisztikarának, hogy biztosítom önöket arról, hogy az éjjen háborgatni nem fognak.

Másnap engemet és Egri Lajost egy levéllel Balázsfalvára¹⁶⁴ rendelt a századosunk Bem rendeletéből, hogy az ott lévő magyar tábor azonnal jöjjön Nagyselykre,¹⁶⁵ és Balázsfalván csak fedezetet hagyva hátra, azonnal csatlakozzék a Bem táborához.

Menet közben a holdvilági mezőben lévő fogadó előtt megállva és a lovan falatozva elbeszélte nekünk a fogadósné, hogy ezelőtt két nappal ment itt el megint két huszár Balázsfalvára, de az oláh tábor elfogta őket, s lekötötték az erdő szélén a fatörzsökhez, bérázták szalmával, és úgy égették meg őket elevenen; ez reánk nézve rossz hatást tett, de hittük is, nem is.

Ismét elindulva elértük az erdőt, ahol az út egészen összeszorul keskenyre, bal felől a roppant meredek sűrű erdőség, jobb felől a Küküllő vize félig-meddig befagyva, néhol pedig a víz fejjül került a jégén.

Egy kanyarulatnál elől haladva egy malom állott előttünk, amelyből egyszerre egy párszáz oláh ömlött ki előnkbe, elől mindjárt egy rend sor képeztek, keresztül az úton, hátul pedig a többi összevissza állott, ordítva, fenyegetve bennünket a kezekben lévő lándzsákkal, baltákkal és egyéb eszközökkel.

¹⁵⁹ A szöveg alapján nem egyértelmű, hogy a Denkán személy-, vagy lónévre vonatkozik.

¹⁶⁰ 1849. január 21-én.

¹⁶¹ Betanított.

¹⁶² Slimic (RO). Pontosabban január 23-án.

¹⁶³ Pontosabban a 11. honvédszászlóalj.

¹⁶⁴ Blaj (RO)

¹⁶⁵ Șeica Mare (RO)

Azonban észrevettük, hogy a hátunk megett özönnel ereszkednek le az erdőségből az oláhok, most nem volt mit habozni, kivont karddal nekivágni, előre a tömegben keresztül, én vágattam elől, Egri kissé hátrább egy pár lépéssel mellettem, s így ő kapott egy pár ütést és egy lándzsaszúrást az oldalán, a lova pedig egy pár vágást a farán, így áthatva vágattunk le a folyó mellett. – De az oláhság ordítva futott utánunk. – Ezt egyelőre fel nem foghattuk, hogy miért futnak, mert utol úgysem érnek bennünket, – de egy második kanyarulatnál már tisztába voltunk mindennel, mert előttünk egy ciheres területen¹⁶⁶ még több oláhot láttunk, mint amennyit elhagytunk. – Itt már látva a végveszedelmet, azonnal elhatároztuk, hogy inkább vesszünk a folyóba, mint az ő kezekbe kerülni. –

Csakhamar üggyel-bajjal a martról béereszkedtünk lovainkkal a jégre, ahol a víz fűl került a jégen s nem szakadt bé a jég egészen, míg a folyó közepén túl nem értünk, de itt már a víz alig ért hasig lovainknak.

Az oláhság összefutott, ordítozott, szitkozódott, de mű megmentve éreztük magunkat, kiérve a szántóföldekre, haladtunk Balázsfalvának, – engedékeny, sáros volt az útunk, úgy, hogy a lovaink kifáradtak, s így nehezen bójuthattunk Balázsfalvára, ahol a főhadiszállás a püspöki rezedeneziba¹⁶⁷ [!] volt.

A nagy pecsétetes levél nálam volt, s felmentem báró Kemény Farkashoz,¹⁶⁸ s azt átadva elmondtam, hogy mily veszedelem között juthattunk ide. – És hogy az útitársam meg van sebesítve, amire őt azonnal kórházba is rendelte a báró. –

Én másnap reggel a Peretzi¹⁶⁹ keze alatt lévő 36 svalizerrel visszaindultam a válasszal Balázsfalváról Monorád¹⁷⁰ felé, elhagyva a községet, félórányi távolságra elértük a tegnapi oláh tanyát, akik az erőd közül vizsgálták jövetelünket, az olasz lovasoknak csákójok és köpenyegek egészen az osztrákokéhoz hasonlított, s így az oláhság az osztrák svalizereknek vélte ezeket.

Én oláhlul jól tudván, előreküldött az őrmester másodmagammal, hogy beszédbe ereszkedjem velek és lecsaljam az erdőből őket. – Ez meg is történt, de kérdőre vontak az oláhok gyanakodva, hogy miért van nekem veres csákóm a császáriak között? Sikerrült nekem elhítenni velek, hogy engemet tegnap elfogtak s most visznek Szebenbe, – kérdezték a másik tegnapi társamat, azt mondtam, hogy azt meglőtték. –

Ezen beszélgetésre lejöttek az erdőből 70-80 oláh, állott közelünk, ezalatt megérkezett a szakasz felporozott karabély és pisztolyokkal, hirtelen körülfogta az oláhokat,

¹⁶⁶ Bokros, bozótos hely.

¹⁶⁷ Balázsfalva (ma: Blaj, RO) a görögkatolikus román püspökség székhelye volt.

¹⁶⁸ Kemény Farkas alezredest Bem közvetlenül a szelindeki harcok után küldte el Dévára egy különítménnyel. Az utóbbi két honvédszászlóaljából egy század huszárból és egy ágyúütegből állt. Kemény január 31-én jelentette Bemnek, hogy elfoglalta Vízaknát és folytatja útját Szerdahelyre. Dévára február 2-án ért és azonnal jelentett Bemnek. Arról, hogy Balázsfalván is állomásozott volna, adattal nem rendelkezünk. Ugyanakkor a balázsfalvi küldetést Dercsényi Kálmán is megemlíti visszaemlékezésében. (DERCSÉNYI, é. n., 80.)

¹⁶⁹ Peretzi Mihály (1809–1865) a 7. (Kress) könnyűlovas ezred 56 katonájával csatlakozott a honvédsereghez, később ezredes, dandárparancsnok.

¹⁷⁰ Mănărade (RO)

réadupláztunk úgy, hogy ép testtel alig menekült 10-15, mert a lovasság igyekezett leszorítani őket a folyó felé.

Figyelmeztettem az őrmestert, hogy előbbre menve bizonyosan megtámadnak a keskeny úton a tegnapi nagyobb tábor oláhság, – rendbe szedve fegyvereinket, továbbmentünk, de sehol nem mutatták magukat többé.

Dél felé kikergettünk a nagyselyki országútra, itt karrierbe¹⁷¹ kezdtünk előrehaladni, útközben utolértünk egy verescsákós Kossuth-huszárt léptetve a lovával, és el is hagytuk, – ez Szilveszter Gazsi volt, megismertem, él most is, Tövisen¹⁷² lakik.

Nagyselykre érve itt találtam a századomat s azonnal jelentkeztem Makray László századosunknál s elmondottam mindent, – jól van, mondá, most reggel korán indulunk Besztercének egy táborral Urban ellen.¹⁷³

Csudálatos dolgok fordulata volt ez én előttem, felkerestem ösmerőseimet s kérdeztem, mi ez? Ők csak annyit tudtak, hogy Urban betört éjnek idején a szász lakosság¹⁷⁴ egyetértésével, és sok Sándor-gyalogságot¹⁷⁵ s Koburg-huszárokat lemészároltak alvás közben,¹⁷⁶ mert ezen estélyen a szász atyafiak nagyon is megvendégelték az ott állomásozó egész tábor boros vacsorával.¹⁷⁷

Csakugyan reggel el is indultunk – Besztercének – egy század székely huszár – egy század Kossuth-huszár – hat ágyú és egy pár ezer gyalogság – Urban nem várt bé Besztercén, hanem előrement és az első, Jád¹⁷⁸ nevű falunál tette magát csatarendbe, a gyalogságot egy, a falun keresztül folyó patak martjába bújttatta, – a lovasságát a falu szélén, bal felőli területre állította fel. Utolérve őt, mű is csatarendben bontakoztunk az országútról kétfelé, – és így álltunk tovább egy óránál, várni kellett, míg érkezik Bem tábornok.

Ezen idő alatt Stéhler nevű trombitásunk azon mulatságot szerezte, hogy vagy 50 lépésre előre lovagolt, ott körbe lovagolva trombitálta nekik „Osztrák ármány Ferdinánd” s. t.¹⁷⁹ dalt. Azok nemsokára egy 3 fontossal feleltek, de nem talált.

¹⁷¹ Négyszögbe.

¹⁷² Teiuș (RO)

¹⁷³ Bem 1849. február 25-én indult meg Marosvásárhelyről Urban kiűzésére.

¹⁷⁴ Urban betörését elsősorban a határór román lakosság támogatta.

¹⁷⁵ A 2. (Sándor) sorgyalogezred 3. zászlóalja (500 fő) állomásozott itt.

¹⁷⁶ Az elesettek számát nem ismerjük, de a mérszarlás ténye nem bizonyítható. Adataink szerint fogságba esett a három század teljes állománya, 44 huszár, valamint a teljes felszerelés, köztük két háromfontos löveg.

¹⁷⁷ 1849. február 6-án a Bem tábornok által Bukovinába kiszorított Karl Urban alezredes Marosénynél (ma: Mureșenii Bărgăului, RO) meglepetésszerű támadást indított a Borgó völgyében állomásozó magyar csapatok ellen. Rövid összecsapás után sikerült elfognia a magyar parancsnokot, Koffler Bódog őrnagyot, és számos hadifoglyot ejtettek. A sikeren felbuzdulva az osztrák csapatok újabb sikeres offenzívát indítottak február 11-én, a Riczkó ezredes vezette magyar csapatok 17-én Királynémetinél (ma: Craiova, RO) súlyos vereséget szenvedtek.

¹⁷⁸ Livezile (RO)

¹⁷⁹ A rövidítés valószínű feloldása: „s a többi”.

Ekkor Stéhler megfordítva lovagolt és fűtta nekik a „Búsul a lengyel”-t,¹⁸⁰ ez alatt megérkezett Bem, első dolga volt két ágyút előre rendelni s azzal a svalizerekre lövetni, három ember és két ló el is esett. A többi azonnal megfutott és mi még mindég csak egy helyben állottunk, el nem képzelhettük, hogy mi akar itt lenni.

Urban sem mozdult a patak árkából; most Bem kartácsolni kezdett keményen tőlünk egy balra eső ciheres domb mögé, – ahol mű semmit nem láttunk. – Egyszer csak omlani kezd kifelé onnét vagy két század grénitzer, s akkor láttuk, hogy ezek békerítésünkre lettek oda eldugva, – s csakugyan, ha mi előrenyomulunk támadni, ezek hátbatámadhattak volna, na de az öreg megszagolta előbb őket, mint mű.

Ekkor kezdtünk meg mű is a támadást, de kevés küzdelmünk vala, mert Urban táborra szekereken futott mindenestől, nem tartotta meg a csatát.

Nyomultunk mű is utána egészen Borgóprundig¹⁸¹ itt este felé volt egy attackja a lovasságnak, de a székely huszárok csakhamar megfutamtították őket. Éjszakára, akik csak befértünk, az Urban lakásában vertünk szállást, ahonnét már előre el volt takarítva minden, de a pincébe maradtott vagy három hordó szilvarjum,¹⁸² egy előre megmérgezésre gondoltunk és nem mertük ízlelni.

Azon[ban] megérkeztek a székely gyalogosok s ők semmit nem törődve, méreg, nem méreg, csapot neki! – Első dolog volt, hogy minden kulacs megtelt, azután megeredt a jókedv is, egész éjjel nyüzsgött a katona a pince körül.

Másnap reggel napfeljötté után a lovasságunk nagyobb része négy ágyúval Urban után indultunk, egészen addig, míg a kétfelőli erdős hegyoldalok össze kezdtek szorulni, de nem láttunk sehol semmit, csupán egy magas hegytetőn, nagyon távol egynéhány fegyver csillogását.

Visszafordulva délután útnak indultunk Besztercének, onnét Marosvásárhelyre jöttünk Szászrégen felé; Marosvásárhelyt pihenőt tartottunk 4-5 nap, itt nevezte ki Bem Makray László kapitányunkat őrnagynak,¹⁸³ s kaptuk helyette a székely huszároktól századosnak gyéresi Szentgyörgyi Józsefet.¹⁸⁴

Ezen utazásunk ideje alatt történt meg a szerencsétlen vízaknai¹⁸⁵ és folytatólag piski csata,¹⁸⁶ úgyhogy midőn mű Marosvásárhelyről Medgyesre érkeztünk, Bem táborát már ott találtuk,¹⁸⁷ másnap Szásznádasra¹⁸⁸ mentünk, azután Segesvárra¹⁸⁹ és ismét viszsza Medgyesre, ott táboroztunk egész Szeben bevételeig.¹⁹⁰

¹⁸⁰ „Búsul a lengyel hona állapotján....” Közismert reformkori hazafias dal.

¹⁸¹ Prundu Bârgăului (RO)

¹⁸² Szilvarium, vagyis szilvapálinka.

¹⁸³ Téves, Makray Lászlót 1849. január 27-én léptette elő Bem őrnagynak.

¹⁸⁴ Bár Szentgyörgyi korábban valóban a 11. (székely) huszárezred őrmestere volt, 1848 szeptemberétől a Mátyás-huszároknál szolgált.

¹⁸⁵ 1849. február 4-én.

¹⁸⁶ 1849. február 9-én.

¹⁸⁷ Bem március elsején érkezett Medgyesre.

¹⁸⁸ Nădașul Săsesc (RO)

¹⁸⁹ Sighișoara (RO)

¹⁹⁰ Bem 1849. március 11-én vette be Nagyszeben.

Ott tartózkodásunk alatt több ízben megtámadtunk, hol Gedeon, hol Hájte osztrákok által, főképpen Medgyesnél és többnyire éjszaka, vagy úgy reggel felé 3-4 óra-kor, de mindég visszaverettek táborunk által. Míg végre Puchner jött egész erejével elkergetni bennünket és elfoglalni a készülendő sáncokat.¹⁹¹ Ekkor, igaz, hogy elég gyorsan el is menekültünk Segesvár környékéről, kevés fedezetet hagyva hátra, amely Puchnert visszatartsa, míg mi Szebenbe találtuk magunkat, harcolva ugyan az ott talált fedezettel, amely már akkor muszka vegyüléssel volt keverve,¹⁹² de azért sikerült az öreg Bem tervével a Puchner kijátszása.

Midőn Puchner észrevette magát, már ő többé vissza Szebenbe nem térhetett, csak is Fogarason¹⁹³ át Oláhországba kellett menekülni az összes osztrák hadseregeknek.

Bár meg tudtuk volna őket mindenestől itt Erdélyben és Magyarhonban úgy semmisíteni, mint ahogy megsemmisítettek minket a muszkával, és bántunk volna el a főbb embereivel mi is, úgy, ahogy ők elbántak a magyar nemzet ártatlan vezércsillagaival.

Puchnert üldözőbe vettük, Fogaras[on] át egészen egy Sárkány¹⁹⁴ nevű községig, melynek egyenes utcáján a község közepe táján minden fedezet nélkül hátrahagytak 4 ágyút, amiről mi előørs huszáraink jelentést tettek a tömeghez.¹⁹⁵

Ezen jelentésre Szentgyörgyi József századosunk, Dercsényi Kálmán főhadnagyunk két szakasz huszárral bévágtattunk a község utcájába az ágyúk felé azokat elfoglalni. – Az ágyúktól még távol voltunk, midőn a hátunk meg[ett] trombitaszót hallunk attakra, – láttuk, hogy egy udvaron lévő nagy épület háta mögül kanyarodik ki vagy három szakasz svalizer, de ezen percben trombitaszóval előttünk egy más udvarról szembe velünk ugyanily csapat svalizer vágtat nagy lármával attakra, – azonnal láttuk, hogy veszedelemben vagyunk a négyszeres többség között.

Szentgyörgyi századosunk fekete szép gubát és kék csákót viselt, Bandi nevű sárga paripára ülve.

Dercsényi Kálmán szép huszáros atillával és mentéjével, sötét pej szép lován úgy nézett ki, mint egy igazi huszár ezredes, másképpen is szép piros, telt arcú szép férfi volt.

Mi nem is gondolhattunk most egyébre, csak menekésre, frontot nem képezhettünk sem előre, sem hátra, mellettem egy Vonuj Jancsi nevű huszár pajtásomat láttam, hogy nagy káromkodások között pisztolyával egy udvarra menekő lovas után lőtt s mondott is valamit, s ha él valahol, mondja ő el, hogy mit mondott szitkozódva.

Én ezalatt két svalizertől üldözve egy tágas udvarra menekültem, de ott egyik svalizer szembe támadott, és erősen vagdalózott bal kezemre, mivel lovamat kormányoztam, 4-5 vágást tett kezem fejére, míg a másik nyakamba szúrt kardjával, már veszve éreztem magamat 17 éves fiatal létemre. – De ezen pillanatban vágtatott bé oda Kováts Lajos, igen derék huszár, Kolozsvárt mint kovács legény állott bé a századba. – A hátul lévő

¹⁹¹ 1849. március 2-án.

¹⁹² Nagyszebenben a helyi nemzetőrség és császári-királyi alakulatok mellett elsősorban Grigorij Jakovlevics Szkarjatyin cári ezredes dandárja biztosította.

¹⁹³ Făgăraș (RO)

¹⁹⁴ Șercaia (RO)

¹⁹⁵ Czetz János ezredes dandárja 1849. március 16-án vonult be Fogarasra (ma: Făgăraș, RO).

svalizer már a földön volt egy hatalmas vágására, a másik elszaladott. Midőn én először az udvarra menekültem, már láttam, hogy Dercsényit körül fogták a svalizerek, neki-szorították az útfélen egy kertnek és erősen vagdalózták, Dercsényi még ekkor a lováról védekezett, de midőn az udvarról kijöttünk Kováts Lajossal, már Dercsényi a földön feküdt vérében, összevagdalt fejfel, ezen rohanós attak alig tartott 15-20 percet, és még-is kevés maradt közülünk egészen épségben.¹⁹⁶

Azon lovas, aki legelőször egy udvaron és szilváskerten elmenekült, minden bizonynyal a századunkhoz szaladott vissza, hogy sebesen segítségül hozza, – s jöttek is, amire a svalizerek futásnak eredtek előre.

Ha jól emlékszem, Fekete/halom¹⁹⁷ községben és határán háltunk meg, estvére közülünkben az úgynevezett Ratsi erdőség volt, ahol az ellenség is pihent éjszakára.

Arra is emlékszem, hogy ezen éjszaka, a mi huszáraink az öröket vizsgálva, Solymosi hadnagyunkkal az erdő szélén réabukkantak a svalizer öröket vizsgáló csapatra, de ezek azonnal eltűntek az erdőbe.

Ezen esetet reggel hallottam társaimtól beszélni, én a kezem és nyakamon kapott vágásokat kúrálni a községben háltam, a kúra abból állott, hogy pár órai borogatás után meszet vakartam a falról s azzal bekötöttem, és ezen sebek a rossz kúra miatt s másfelől a hideg miatt is, most 46 évek múlva is láthatók, úgy a kezem, valamint a nyakamon lévő forradások.

Táborunk korán reggel megkezdte az üldözést, de az ellenség még korábban útnak indult az erdőségen keresztül, kiszámított tervének elérése céljából.

Én a napokra, hogy bizonyos helyekre mennyi idő vagy hány nap alatt értünk ide vagy oda, arra nem emlékszem, s azért azokat az időpontokat meg se nevezhetem most.

Pedig ezek nekem mind megvoltak pontosan írva. Naplót vezettem, az első beállásom napjától az utolsó fegyverletételig. – De 1853-ba, megnősülésem előtt leendő nőm Egerbegyeny egy nyári ruhadarabomat tudtom nélkül mosatni adta, és a naplóm a zseb-be estvétől másnapig ázott, midőn másnap a mosóné megtalálta, már örökre használhatatlanná vált.

Ezen okból csaknem félbemaradt az egybekelésünk, szörnyen tudtam fájlalni ezen nevezetes emlékem elvesztését, és így elmaradt egybekelésünk 1854-ben eső Lajos napjáig.

Ezen okból mondom, hogy most csak amennyire emlékezőtehetségem engedi, írhatom meg a nevezetes két évi időszakban történt életleírásomat.

Visszatérve menetünkre, az ellenséget nem láttuk többé sehhol, úgy elfutott előre, hanem midőn egy erdőség magaslatára értünk, keskeny szekérúton, kétfelől pedig oldalas erdőség szorított össze bennünket. Az erdő alatt egy nagy terjedelmes térségen láttuk az egész táborot csatarendbe felállítva, ahová bennünket csakis egy keskeny szekérút vezetett le, erős, nagy meredek lejtőn. – Ezen útra pedig már az ellenfél hat ágyút sze-

¹⁹⁶ Az eseményre lásd még: DERCSÉNYI, é. n. 132–137.; IMREH, 2003, 164–165.

¹⁹⁷ A kéziratban Feketalomként, Codlea (RO)

geztet neki, úgy hogy midőn próbálta gyalogság megközelíteni a lemenetelt, már szakadt a föld, úgy jött az ágyúgolyó.

Hallottam említeni, hogy azon térség már oláhországi¹⁹⁸ határ lenne. – Itt megakadtunk, nem mehettünk semmi felé, ha vissza nem térünk, kétfelől a nagy meredek, elől a baj az ágyúk miatt, állottunk helyt és vártuk, hogy mi lesz? – A katona ilyenkor sohasem tudja, hogy mi fog történni. – Izgatottak voltunk s láttuk a veszedelmet, ha lerohanást rendelnek, mert 16 darab ágyú még készenlétké állott réánk és csak szakaszonként lehetett volna lemenni a térségre, de itt a puskatűz meg az ellenség rohama tett volna tönkre részletenként, – félórai várakozás után látjuk az öreg Bem apót egy fakó lovon mellettünk előre menni tisztikarával és gróf Bethlen Gergely ezredesünkkel, akit elesett Mikes Kelemen gróf helyében nevezett ki hozzánk Bem, megdicsőült tábornokunk! – Utánuk mingyárt jött egy fél század jáger zászlóalj,¹⁹⁹ és hoztak egy rakétás²⁰⁰ szekeret, hozzátartozó asztalokkal, már-már kitaláltuk, hogy mi lesz most!

Nem tudom tisztán, hogy miféle huszárok állottak legelől, de vagy Vilhelm-, vagy Koburg-huszárok és azután állottunk mű, az 1^{ső} és 2^{ik} század előbb Kossuth-, és azután Mátyás-husár két százada, azután, ha jól emlékszem, a székely huszárok és a 12^{ik} 13^{ik} zászlóalj²⁰¹ gyalogság és jáger zászlóalj másik fele.

Bem tábornok azonnal felrendelte a hegyek ormára a rakétás asztalokat és rakétákat mindkét felől, – a jágerék nagyon is utána láttak elhivatásuknak, mű is megértettük ekkor, hogy mi lesz ebből.

Még éppen egész óra telt abban, hogy a rakétás asztalokat és ehhez tartozó löveteket felhordták.

Nagy baj volt, az asztalok felállítása és reppentyűk irányzása, – hogy Bem tábornok utasítást adott-e – vagy mi történt, – azt nem tudom leírni. De biztosan tudom állítani, hogy sikerült a reppentyűket felvinni és azokat használatba tenni, mert hirtelen lemenetelt rendezték az előttünk álló lovasságnak és úgy nekünk, azután az ágyúk és gyalogságnak. Le is mentünk az egész tábor egy puskalövés nélkül, az ellenség már eltűnt egész táborával.

Itt hozzánk lovagolt ezredesünk, gróf Bethlen Gergely, és úgy rövid szavakban előadta, hogy ezen a térségen megpihenünk, etetni, enni és inni, s ismét visszatérünk Szebennek, – a reppentyűk megtették a hatást.

Itt a gróf emberbaráti, népszerűségéről már azelőtti időkből, midőn édestestvére, gróf Bethlen Eszter férjével, gróf Teleki Lajossal egy sárga apaló miatt párbajra került a dolog, és sógorát, gróf Teleki Lajost párbajban agyonlőtte.²⁰² Először lőtt pedig a sógora, azután ő. Ez, ha jól visszaemlékszem, 1843-ban vagy 1844-ben történt a kolozsvári Zölderdőben.

¹⁹⁸ Havasalföldi.

¹⁹⁹ Vadász. Pontosabban az 1. honvéd vadászrezred osztálya.

²⁰⁰ Hadiröppentyű.

²⁰¹ Téves állítás. A 12. honvéd zászlóalj ekkor már a beszercei hadosztály alárendeltségébe tartozott, a 13. pedig nem tartozott az erdélyi hadsereghez.

²⁰² A mondat megfogalmazása zavaros, legalább egy ige hiányzik belőle.

Ezt azért hozom fel, hogy azon időbe sok mindennek szemtanúja voltam és nagyon jól ismertem a családi viszonyokat, a sárpataki udvarban és kertekben sokat játszottam Rozin fiával, Jóskával.

Talán gróf Teleki Károly önagysága lenne illetékes ezen előadásaim folytán kérdőre felhívni engemet.

Én gróf Bethlen Gergely ezredesünkről csak azt akartam jelezni, hogy midőn a kezdő csaták ágyú- és puszkagolyói a legveszedelmesebben sivitottak, mindég lovagolt a front előtt s bár hányszor felkiáltott: „Fiúk! Az Istenit! Melyiketeknek van egy kis jó pálinkája?” Különösen a szebeni elvesztett csatában halottam ezt a gróftól, mint akkori alezredesünktől, Mikes Kelemen eleste előtt, a nagycsúri szőlőken alatt, jóval az országút felé állásunkban.

Mintha most is látnám a grófot, köpcös termetű, széles vállú, nagy sasorrával, délceg magatartásával, egészen szürke ruhát viselt és többnyire fekete viaszos finom vászonnal behúzott csákót. – A legkedvesebb háti lova egy kis fekete, Madár nevű, amellyel a front előtt oly rohamosan vágatott Szebenbe a flaszteren,²⁰³ hogy midőn a front végén meg kellett állnia, – a ló a négy lábán csúszott előre két öltre is a flaszteren.

A gróf kitűnő lovas, vívó és lövő volt, láttam a próbáját egyszer – a párbajba –, s ha valaki megkérdezi, felelni fogok rá!

Midőn a rakéták megindultak, először is a tüzérekre s az ágyús lovakra sűrűn, azután körbe-körbe a lovasságra és gyalogságra, megint a tüzérekre, – s oly mozgás és zavar állott elő, hogy lövésre többé nem gondoltak, csak a sietős futásra. Azonban volt jajgatás, kiabálás, akikre hullott a tüzes szer, s akkor lett elrendelve a lerohanásunk, de ezalatt itthagya ágyút, társzekereket és egyéb tábori szereket, több sebesültet, elmenekültek, úgy hogy többé nem láttunk osztrákot, míg a muszka hátán vissza nem hozattak.²⁰⁴

Táborunk visszaindult Szebenbe s odaérve itt pihentünk 8-10 napig, azonban minden nap kijártunk rendes lovaglás tanulására gróf Bethlen Gergely ezredesünk vezénylete alatt. Míg egyszer rendeletet kaptunk arra, hogy a 2^{ik} századunk két nap múlva indulandó lesz a Bánátba, Tömösvár alá.²⁰⁵ – Az I^{ső} század itt maradt.²⁰⁶ – Velünk jött még egy század székely huszár, és vagy két zászlóalj székely katonaság.²⁰⁷ Ekkor elváltunk az I^{ső} századunktól és többé nem is voltunk együtt, ők itt harcoltak Erdélybe, mű a Bánátba, a Bánátba egész Titelig, onnét Szegedre vittek először a muszkák elejébe.

Tehát ekkor én is elhagytam Erdélyt, ez pedig 1849 tavaszán, húsvét előtt pár nappal történt, mert tudom, hogy Dévára éppen húsvét első napján érkezünk be, midőn a várból sűrűn, de sűrűn lövöldeztek reánk háromfontossal, amíg a városba házak és falak mögé elhelyezkedhattunk. Délelőtt 11-12 óra lehetett.

²⁰³ Kövezett városi út.

²⁰⁴ A harcok 1849. március 19-én történtek.

²⁰⁵ 1849. április közepén.

²⁰⁶ A szerző itt rosszul emlékszik. A 15. (Mátyás-) huszárezred 1. őrnagy osztálya teljes egészében a Délvidékre került, Bánffy János báró, ezredes vezette hadosztállyal. (MNL OL H.75. 1849:26421. Létszámkimutató, Franyova, 1849. június 23.–július 2.)

²⁰⁷ 77. és 87. honvédzászlóaljok.

Pár napi itt időzés után egy este nagy csendben haladtunk el a vár alatt Dobra²⁰⁸ felé, bármily csendben is, mégis a várból egy pár ágyúlövést vaktában is tettek, nehogy hír nélkül hadjuk oda Déva várát, a bagolyfészket.

Dobráról Lugosra²⁰⁹ mentünk, itt is megtelepedtünk 4-5 napig. – Vagy haton a veres zsidó vendéglőjében lettünk beszállásolva, ahol víg élet folyt, felszolgáló pincérek helyett 10-12 sváb és rác leány vitte a teendőket, egyik szebb volt a másiknál.

Öt nap múlva kiindultunk Lugosról Tömösvárnak, nagyon gyönyörű napos idő volt, a város vége felé érkezett a rendelet Szentgyörgyi József századosunknak, amellyel vissza lett híva tőlünk Szebenbe és itt a századosi rangot azonnal átvette Intze Dániel.²¹⁰ De ő sem sokáig maradt nálunk, mert Tömösvár alá érve Pruy lett a századosunk²¹¹ és ő is maradt végig.

Tömösvár alá érve²¹² az ott levő térségen, a szélmalom tájékán telepedtünk táborba, – a főhadiszállás pedig Frajdorfban²¹³ rendeztetett bé. Úgy emlékszem, hogy itt hat hétig táboroztunk és ezen idő alatt négy ízben törtek ki réánk a várbeliek! De mindég visszavertük őket, mindannak dacára, hogy roppant esős időkert értünk itt, különösen egy kirohanás alkalmával a gyalogság fegyverei sem akartak a nyirkosság miatt elsülni,²¹⁴ s még ahhoz járult azon nehéz körülmény is, hogy Bem éppen ekkor vitt el ismét egy kis táborát Fehértemplomhoz, visszaverni Puchnert.

Ez a legnehezebb csatánk vala, a zsidásokkal²¹⁵ attakunk volt a szélmalom közelében, ők meghátráltak, de midőn észrevettük, hiányzott Pruj századosunk, elkiáltja magát Kováts Lajos, hogy elfogták és viszik a várba.

Somodi hadnagyunk kiáltja: „Utánam fiúk! Vissza!” Mire egy rész visszafordult a kapitány után, minket, a más részt Deák Kristóf főhadnagyunk az ágyúfedezetre vitt vissza, ahonnét eljöttünk. Emlékszem név szerint egynéhányra, akik visszahozták Prujt, Demeter Dénes, Pap Józsi a kakasnyakú, tüzesvérű lovával, Kovács Laji, Komádi őrmester, Gazsi káplár, Rácz Miklós hadnagy a fakójával, a kicsi Pataki, a kicsi Rignát a fakójával, Vonuj Jancsi s még többen.

Prujnak oly széles és nehéz kardja volt, hogy azt nem minden legény forgathatta meg könnyedén – ő magas, kemény vállas, erős, egészen szőke piros ember volt – s hozzá vitéz, bátor, elszánt katona volt, ahová vágott, az meg is látszott azonnal, pedig tudomásom szerint nem volt magyar, hanem muszka eredetű,²¹⁶ nem tudom, él-e, vagy elhalt?²¹⁷

²⁰⁸ Abucea (RO)

²⁰⁹ Lugo (RO)

²¹⁰ Intze Dániel (1819–1896) kapitány. Ő azonban 1849 áprilisától mindvégig a Bánságban harcolt.

²¹¹ Pontosabban ideiglenes osztályparancsnok.

²¹² 1849. április 27.

²¹³ Freidorf, Temesvár (ma: Timișoara, RO) városrésze.

²¹⁴ Ezek feltehetőleg kovás elsütő szerkezettel felszerelt puskák voltak.

²¹⁵ 2. (Schwarzenberg) dzsidás ezred.

²¹⁶ Belga származású volt.

²¹⁷ Az 1850-es évek végén elhunyt.

Hasonlított a Dercsényi testvérekhez, csak még vállasabb és talán korosabb is volt, de egészen úrias, és kicsi réatartó volt, ami nagyon is kitűnt, midőn túl a Tiszán Magyarbecse²¹⁸ és Földvár²¹⁹ között telepedtünk le táborba, csaknem megtizedelés lett a következménye Pruj századosunk önhittségének.

De majd erre később térek vissza.

Elég az, hogy az elszánt fiúk századosunkat visszahozták alig 15-20 perc alatt. Azonban a csata, főképpen az ágyútűz folyt tovább, mert a várbeliek kitortek reánk reggel, alig volt 5-6 óra és most már 11-12 felé állott az idő.

Alig hozták vissza Prujt és mű alig foglaltuk volna el helyünket az ágyúfedezeten, midőn a zsidások nagyobb tömegben új attackot intéztek a székely huszárokra, amely század rajtunk jóval felül a Mehála erdő felől állott ugyan ágyúfedezeten, csaknem szembe a Józsefstadttal²²⁰ – talán még feljebb –.

Midőn mű Deák Kristóf hadnagyunk által visszamentünk az ágyúfedezetére, a kanyarodásnál egy 3 fontos ágyúgolyó úgy jött, hogy a lovam torkát, azaz gégéjét kettészakasztotta, mire a ló velem hátrált hörgés közben vagy 10-15 lépést és ott leesett – ott maradt a muntlósákba²²¹ mindenem, fehérnemű és sok szerelmes levél Lugosról és Erdélyből, és mert ekkor a gyalogság intézett rohamot az ellenség részéről a mi ágyúinkra. De visszaverettek a székely gyalogok segítségével, oldalfélt támadva a gyalogságtól sortűzzel.

Délután 2-3 óra lehetett, midőn visszahúzódott az összes ellenség a várba, ez vala a legnehezebb csatánk a négy közül.

Mű bírtuk a vár körül kereken az egész területet a Józsefstadttal együtt és itt mindeütt őreink voltak felállítva, midőn Bem tábornok visszajött Fehértemplomtól,²²² el volt fogva az osztrákoktól 3 rom[án] kém, akiket a hadbírótság ítélete folytán főbelövetett.

A Józsefstadtba[n] minden éjszaka rendszeren egy század huszárság őrködött. A megállóhely egy sarok, nagy vendégfogadó volt, és ment egy vagy két szakasz megvizsgálni és felváltani a lovas őroket, a tiszteink rendszeren bent a vendéglőben kártyázni szoktak, hogy eltöltsék ébren az éjszakát.

Egy alkalommal a tüzérek réakészültek a várat bombázni, és reppentyűzni a Józsefstadtnak a vár felőli részéből, meg is kezdték éjfél után mindjár, elégették a várba először is a széna- és szalmakészletet, és épületekben is sok kárt tettek a tüzes golyók és a reppentyűk, de a vár bévételére vagy megrohanására intézkedés nem történt.

²¹⁸ Stari Bečej (SRB)

²¹⁹ Bácsföldvár, ma Bačko Gradište (SRB)

²²⁰ Józsefváros, Temesvár városnegyede. Nevét II. József második látogatása után kapta (1773).

²²¹ A muntlósák a német montieren igéből képzett szó. A lovas zsákja, melyben a felszerelését és személyes tárgyait tartotta.

²²² Bela Crkva (SRB) 1849. május elején.

Egy más éjszaka órjára ment a vendéglő előtt állott székely huszárszázadból hat ember és egy káplár, elég az, hogy bent a Józsefstadt egy félreeső útján egy szakasz ulánus²²³ elfogta őket. A káplár elmenekült, a többit körülfogva vitték a vár felé sebesen.

A káplár hírt adva, a század vágatva a temetőn keresztül a vár felé megkerülték őket úgy, hogy csaknem a várkapuig futattak, és ismét tértek vissza az úton s itt szembetaláltak a csapatot, ezt az ulánusok észrevéve, a zsidával ütlegeltek egynéhányat a foglyokra, s egy más utcára térve elszaladtak, és így visszakerült a hat székely huszár fogoly.

Tömösvár alól elvonulásunk előtt történt 10-15 nappal a Rózsa Sándor²²⁴ hozzánk való csatlakozása anélkül, hogy erről a legkisebb tudomással bírtunk volna. Egy éjszakára megint a mű századunk berendelve a Józsefstadtba. Rendesen a vendégfogadó előtt tanyáztunk lovastól, a tiszték bent mulattak, kártyáztak. Bémentünk mű is, szabad volt, akinek pénze és kedve volt egész társasággal. Lovaink nyereg és kantározva álltak legu-nyasztott fővel.

Éjfél után jelentik, hogy a Béga hídjá felől trombitaszó hallszik, lovasság közeledik, feltűnő volt azért, hogy ez csak Nagybecskerek²²⁵ felől jöhet, ahol már mind magyar táborok feküdtek. „Lóra fiúk!” – hangzott a Solymosi főhadnagy parancsa.

Rendbe voltunk azonnal s hallgatóztunk tovább, trombita mars mind közeledett a Béga hídjá felé, mű is szép sorrendben elmentünk a nagy hídig, itt bévártuk, míg a jövő csapat közeledik.

Elfoglaltuk a hidat és túl rajta frontot csináltunk; midőn ez megtörtént, egy pár tisztünk kijelente, hogy erről ellenség nem jöhet, mert erre mind magyar táborok fekszenek egészen Nagybecskerekig. Azonban a harsogó trombitaszó lovasaival mind közeledett felénk – az éj setét volt és beborult, midőn 3-400 lépésre jöttek. Solymosi hadnagy odakiált: „Állj, ki vagy?”

Meg is állott, felelt jó magyar szóval: „Én Rózsa Sándor vagyok legényeimmel. Ide vagyok rendelve Szegedről Tömösvár alatt fekvő magyar táborba.”²²⁶

Solymosi kérdi: „Mi a tábori jelszó?”

„Azt vitéz uram nem tudhatom megmondani, mivel most érkezem ide, de nem ellenség, hanem jó magyar vagyok, jöjjenek közelebb, hadd lássák!”

Mű frontot csináltunk és kivont karddal vártunk a történendőket.

Közeledvén egymáshoz egészen 25-30 lépésre, ismét megállítá őket a hadnagy s mondá, hol a rendelet, amellyel ide lett küldve?

Felelet, úgy tudom az megküldetett az itt lévő tábornok úrnak!

Erről semmi tudomásom, hanem azért békísérjük önöket a főtáborba – erre századunk közzévéve Rózsa Sándort mint 60 legényével, és elindultunk át a hídon és további [!], midőn a Józsefstadtból csaknem kiérnének, midőn Rózsa Sándor megállást kér, és

²²³ Dzsidás.

²²⁴ Rózsa Sándor (1813–1878) Szeged környéki betyárvezér, aki 1848. október elején kb. 150 fős csapatával csatlakozott a honvédsereghez. A délvidéki hadszíntéren harcolt.

²²⁵ Zrenjanin, Veliki Bečkerek (SRB)

²²⁶ Rózsa Sándor és csapatának temesvári szereplését más egykorú forrással megerősíteni nem tudjuk.

kéri a vitéz hadnagy urat, hogy amíg nem virrad, engedje ötet legényeivel, hogy tájékozás végett a vár körül nézhessen, mivel ő ingyen vesztegelni nem szokott.

Hadnagyunk félrevonul, egy pár őrmester Komádi és Gázsival s meghatározzák, hogy el kell bocsátni, miután meggyőződünk, hogy csakugyan tiszta betyáros magyarok. El is indultak a temető melletti úton a vár felé. – Mű álltunk és vártunk.

Egy szakasz elment őreinket vizitálni és hírül adni az idegen lovasok cirkálását, alig egy negyed óra múlva hallunk egy-két puskalövést a vár felől, azután egy 3 fontost, megint puskalövést.

Mondjuk, kár volt elbocsátni, ez még kihozza a várbelieket reánk.

Erre a hadnagy beküld a táborba, és lármadobot veretnek és trombitát fúvatnak, csatarendbe áll az egész tábor és vár.

Eközben kezdett valamennyire világosodni, mű is fronttal menyünk előre, hadd lássuk, mi történik velünk.

Látjuk, hogy velünk szembe hömpölyög egy nagy tömeg, gyalogosok kísérik, a lovaikat magok után vezetve.

Azután láttuk még hátrább egy lovas, ki korbácsolva egy megrakott szárárral vágat a tömeg után. – Ez maga Rózsa Sándor volt, aki megpillantva bennünket, hozzám vágatott ezen szavakkal, „Tisztelt vitéz urak! Egy ilyen szép magyar táborba resteltem volna úgy beállítani, hogy bár egy fölöstökre²²⁷ valót ne hozzak, ez a turma²²⁸ gulyásnak való a vár sáncából került elő, s ennyivel kevesebbet eszik a német. – Mű így mindenestől kísértük bé Rózsa Sándor a főtáborba, volt nevetés s öröm – s juhnyáját Frájdorfba helyezték bé, megkezdődött az igazi tokányozás.

Így köszönt bé Rózsa Sándor hozzánk.

Egy egyszerű tábori mise is tartatott, amelyen az oltár ágyúkból, fegyverekből és kardokból volt felállítva a szabad ég alatt, szép napos időnk volt ekkor.

Ezek után nemsokára odahagytuk Tömösvárt, elmentünk Nagybecskerekre, innét a Tisza mellé Törökbecsére²²⁹. – Túl a Tiszán, a Tisza martján állott Nagybecse, bűvőhelye az osztrákoknak, a leégett község falai között. –

Ez már Bácskába volt, de oda át nem mehettünk, mivel ekkor fogtak egy hajóhíd készítéséhez, keresztül a Tiszán. – Hanem a Tisza mart töltése mögé telepedtünk le táborba, várva a híd elkészülését. A híd alapja összehúzott hajók voltak, és ezek összekötve lepadoltattak. A hidat egy vastag hajókötél tartotta kikötve egy nagy árboc fához a felőlünk lévő marton.

Midőn a híd 3-4 nap alatt elkészült, egy estve 10 óra körül átindult rajta először a gyalogság egy része, meg egy pár ágyú is indulni akart fel már a hídra, azután egy század lovasság. Így álltunk rendbe.

²²⁷ Reggelire.

²²⁸ Nyáj (román).

²²⁹ Novi Bečej (SRB)

Azonban midőn a gyalogság elérte volna a híd közepe táját – a túlsó partról elsütöttek egy hatfontos ágyút, amely ágyú még nappal lehetett a falak közül a kötélnak irányozva.

A kötélnél elszakadt, a híd recsegve, ropogva kezdett szétbomlani, megvolt a nagy tolongás. Vissza! Vissza! A híd el is vált egymástól sok helyen és a vízbe hullottak sokan a nagy tolongásba, a jágerek, úgy látszik, ki lettek rendelve kétfelől csónakokkal és ezek sokat kimentettek, de maradtak odapusztulva is sokan. Ez elég rosszul sikerült, nem mehettünk át, maradtunk tovább táborba.

Mű a táborunkba nem láttuk Bem tábornokot többé, ahogy Tömösvár alól eltávoztunk, de most a híddal történt eset után másnap megjelent a tisztikarával, s egy pár órát értekezett a tábori tiszteinkkel, de ebből mű egyebet nem tudhattunk meg semmit, minthogy kiadta a rendeletet, hogy a hidat éppen azon módon ismét meg kell készíteni, amint volt azelőtt.

Erre persze az egész tábor rosszat sejtett, és nem volt kedve senkinek az átmenetelre.

Azért a híd elkészült és vártuk a következményeket; – pár nap múlva egy este szép csendben felét a táborunknak a tiszteink összeszedték, és elindultak fel a Tisza mellett magokkal víve hat ágyút; felmentünk Titel felé, ahol várt két nagy gőzös s átszállított rendre a túlsó partra mindenestől; onnét erős menetbe a háta mögé kerültünk a leskelődő osztrák tábornak.

Ekkor a csatárlánc megkezdte a tüzelést az örökre s nyomult előre – utána a tömeg is – míg végre a két ellenfél gyalogsága szembe találta magát egymással, és megkezdődött a puskatűz. – Mű kezdtünk visszavonulni oly sebesen, amint csak lehetett, ők nyomultak utánunk – már virradt felé járt az idő, midőn a hat ágyú szembefordult velek és kezdtek kartácsolni.

Ezt meghallva, a túlmaradt táborunk azonnal minden baj nélkül átjött a hídon és jött sebesen, míg ő hátba támadta az ellenséget, – mű pedig elől – az ellenség látva a cset, leszaladt egész táborával Földvár községhez, ahol már előre elkészített sáncai voltak.

Mű pedig letelepedtünk a szép térségen táborba, és így jutottunk át a Tiszán a Bácskába, a nap már jó magasan állt az égen, midőn früstük²³⁰ után láttunk mindnyájan, az egész tábor ki volt merülve az álmatlanság és bágyadtság miatt.

Én valósággal most sem emlékszem tisztán, hogy miből vezett össze közülünk Kőrösi nevű egy más társunkkal a reggelizés közben, – tudom, hogy egyik panaszra /ment/ Pruj századosunkhoz a sátorba, de ez nem akarta kihallgatni, hanem kiutasította, ez meg nem akart kimenni kihallgatatlan. Pruj kardot rántott, ez is kardot rántott, ekkor odaszaladtak többen közülünk és intették Prujt, hogy tegye le a kardot, mert baj lesz.

Pruj századosunk kiszaladt a sátorból és elment a székely gyalogság tiszteihöz, és kérte őket, hogy a gyalogsággal fogasson el egynéhány megnevezett huszárt.

Mű mind lehánytuk a földre kardjainkat, és kijelentettük, hogy többé nem szolgálunk egy órát sem, Demeter Dénes állott a dolog élén.

²³⁰ Reggelizés.

A székely tiszték kommandírozták²³¹ a gyalogságot elfogatásunkra, de azok kijelentték, hogy egy lépést tesznek, inkább ők is leteszik a fegyvert, és nem szolgálnak. Pruj századosunk csaknem magánkívül volt dühében. A székely tiszték is nagyon elkomolyodtak az eseten.

Szörnyű lárma támadott, kiabálás a táborba. Lovaink kihúzták a tábori cövekeket, magokra jártak gyepelni.

Az ellenség alig 3-4 ágyúlövésről látva ezt a zavart, kezdett reánk törni.

Ekkor előállott Demeter Dénes és Szász Dani, felkiáltottak: „Fegyverre fiúk! Ne hagyjuk magunkat az ellenség martalékának, vezetünk mű benneteket, ha nincs századosunk!”

Azonnal összeszedtük magunkat és sorakoztunk az egész tábor, s nem vártuk a támadást, hanem rohantunk mű s alig egy órai küzdelem után visszavertük a sokkal nagyobb erőt ismét a sáncokba.

Itt már Gíón Richárd²³² tábornok táborába voltunk elrendelve és beosztva, ahova Pruj bepanaszolta az egész századunkat, ellenszegülés miatt.

Másnap el is lett századunk rendelve Gíón tábornok Verbász²³³ és Szikáts között fekvő táborába.²³⁴ – Emlékszem, hogy amint mentünk a nagy délibábos síkságon, azon helységen sáskák pusztulása volt úgy, hogy egy térség borítva volt velek. Büszhört levegő volt, és a lovak lába alatt úgy ropogott, mintha fagyon hóba léptettünk volna lovainkkal.

Midőn a Gíón táborába értünk, akkora nagy tábor egész hadjárat alatt nem látunk, ide össze voltak koncentrálva az összes alföldi magyar táborok, ami kitehetett 20-25 ezer főt.²³⁵

Muskák hírit már hallottuk, hogy közelednek, és velek az osztrákok is, főképpen nagy osztrák tábor gyűlt össze Eszék közelében,²³⁶ az akkori hír szerint lehettek oda koncentráva 50-60 ezeren,²³⁷ és itt készültek egy döntő csatára.

Ideérkezésünk után másnap 8 órakor az egész tábor kirukkoltatták négyszögbe, és a mű századunkat bé a középre; ekkor belovagolt Gíón tábornok a tisztikarával hozzánk, és elmondotta, hogy haditörvényszék ítéletet hozott a század felett ellenszegülés miatt, még pedig az egész századot megtizedelteti, és akik kiesnek tizediknek, azok siralomházba vitetnek és délután négy órakor minden kegyelem nélkül főbe lövetnek.

Erre az ítéletet felolvastatta a tábornok, ezután kiszámoltatott minden 10^{ik} huszár – és mintha kiválogatták volna, mind a legderekből fiúk estek ki 12ten.

²³¹ Vezényelték.

²³² Guyon Richárd (1813–1856) vezérőrnagy, a IV. hadtest parancsnoka.

²³³ Vrbas (SRB)

²³⁴ Guyon Titel (ma: Titel, SRB) környéki harcait 1849. július 23-án folytatta. Mozsor (ma: Mošorin, SRB) elleni támadása azonban nem hozott sikert.

²³⁵ A Szegednél összpontosított magyar erők létszáma 48 000 fő volt, a Délvidéken tevékenykedő honvédség pedig 78 000 fős összlétszámmal rendelkezett.

²³⁶ Téves közlés

²³⁷ A szerző itt feltehetőleg a Julius von Haynau báró, tábornagy vezette császári-királyi főszeregre gondolt.

Ekkor előállott Szász Dani és Demeter Dénes, két mívelt osztályból való megtestesült katona és elmondják: hogy nem akarnak annyi ártatlan életet kioltatni, ők a hibásak. – Ők voltak az okai mindennek, és kéri a tábornokot, hogy mentse fel a többi életet és büntesse őket halálos ítélettel.

A hadbíróóság megértekezve, elfogadták a bűnösök kérését, siralomházba is kísérték őket őrizet alatt, egy táborig pap kíséretében, – az egész tábor zúgott, mint egy csendes méhkas – Gión kocsiba ült s ment Szeged felé vagy három tiszttel; volt a táborba könnyezés a két szép szál huszárért és mondták is, hogy ezért kár szolgálni a hazát.

Peretzi már alezredes²³⁸ lett volt akkor, aki az olasz szalizerekkel jött volt bé a magyarok segítségére, hallván a tábor zúgását, maga mellé vett még három tisztet, és utána vágattak Giónnak, ekkor már lehetett egy óra délután.

Mintha most is látnám szegény Demeter Dénest, midőn odakérette a fakó lovát és csókolva búcsúzott tőle.

Fél négy órakor vágatott visszafelé a négy lovas tiszttel hozzánk – Peretzi fehér kendőt kötött a kardja hegyére és úgy lobogtatta messziről, hogy meg ne történjen a kivégzés.

Midőn közelebb érkeztek a hab szakadozott a lovaikról – Kiáltották, Pardon fiúk! Háromszor kiáltott az egész tábor éljent. Csak ekkor lehetett látni igazi örömkönyvet, ölekezést, sírást s végül ivást és bandát, a svábok több mint 100 szekérral állottak a tábor körül az áruneművel – főképpen piros borral folyt a vígság egész 8 óráig, ekkor takarodót fűttak.²³⁹

De már 11 óra után lármadob és trombitász volt, kirukkoltunk hamarosan, azt sem tudva, mi a baj – kevés vártatva közöttünk lovagol Gión a kíséretével, megáll a mű századunk előtt és kezd beszélni, amint tudott.

„Fiúk! Azt hiszem, hajnalba csatánk lesz s azon szégyent, ami ért benneteket, azt az ellenségem lemoshatjátok, addig pedig egyetek, igyatok és készüljete.”

Felhangzott ismét háromszor az éljen! És ő elvágatott tőlünk.

Reggel 4 órakor még szürkület volt, és az örökre már lóttek, ment a csatárlánc előre tüzelve, ahogy világosodott, megszólaltak mindkét részről az ágyúk, elő a roppant sok lovasság – borzasztó csata kezdett kifejlődni akkor a két tábor között, a rémület fogott el, amikor láttam és hallottam a sok elesetteket és a sok jajt a sebesültektől. Volt nálunk legkevesebb 16-18 féle huszárság, azok összecsaptak kétszer egymásután a dragonyosokkal, meghátráltatták őket, azután a szalizereket, ulánusokat megkergették, a mű századunk egy darabig ágyúfedezeten állott, de kértük az Istent, hogy vigyenek attakba, mert ott jobb dolgunk van.

Ekkor jött a szuronyt szegezz roham az ellenségre, ez döntött, megkezdették a hátrálást a jobb szárnyon, nyomult előre a lovasságunk roppant káromkodások között a

²³⁸ Peretzi ekkor már ezredes volt.

²³⁹ Az esetet elmeséli: JAKAB, 1880. 541–543.; KOÓS, 1890. 210–216.

Vilhelm-,²⁴⁰ Württemberg-,²⁴¹ Koburg-huszárok, császár huszár,²⁴² Ferdinánd-,²⁴³ Bocskai-,²⁴⁴ Lenkey-,²⁴⁵ székely huszár, Rózsa Sándor, Károlyi-huszár²⁴⁶ s az olasz szvalizerek, a lengyel ulánusaink, ágyunk volt 60-80 darab.²⁴⁷

Ennyi halottat és sebesültet nem láttam. Gíón nem azt mondta, hogy előre! Hanem azt, hogy utánam fiúk! Eszeveszetten futottak bé az eszéki²⁴⁸ várba – délután négy óra felé lett vége a roppant nagy ütközetnek, mire visszatértünk, a halottak és sebesültek nagyobb része fel volt szedve, csak a lovak heverték, ki élve félig – ki nem.

Ez vala a legutolsó csatánk az osztrák sereggel – még mű muszkát nem láttunk eddig elő sehol, csak híret halottuk, hogy jönnek, jönnek.²⁴⁹

Még itt táboroztunk egy pár napig, azután elvittek Szegedre, a muszkák elejébe.²⁵⁰

Túl a városon elfoglaltuk az elkerített sáncokat és barikádokat, onnét estve felé béndeltek a városba, otthagytuk a sáncokat, de még muszkát nem láttunk, ez egy szombat estve volt, vasárnap reggel a városból is kivittek a térségre – vasárnap délután hallottuk a városban a muszkákat bandázni.

Egy néhány magyar tiszt bosszúból egy pár ágyút süttetett el bé a város felé. – Úgy egy pár óra múlva kirohant a roppant nagy muszka tábor réánk, pár száz ágyúval és tenger lovassággal, itt elkezdett hajtani bennünket, és kilenc nap, kilenc éjszaka nyugtunk nem volt, míg Dévára nem értünk. Ott várt egy más nagy muszka tábor, itt bévégeztük a 48–49-iki hadjáratot.²⁵¹

Ezen kínos 9 napi üldözésről sokat tudnák még elmondani, de még mondjanak mások is, akik mindig ott voltak, ahol én. És ahol nem mondtam jól, vagy nem mondtam el igazán a történetet, igazítsák ki, mondják el jobban, mert én hálás köszönettel veszem.

Ahol voltam kezdettől végig, és amiken átmentem, azt elmondottam.

Azonban még azt megemlítem, hogy a legkeservesebb volt nekünk, midőn Tömösvárhoz értünk, a várbeliek utunkat állották s hátul nyomtak a muszkák. Itt el is fogtak 130 lengyel lovasainkat a várbeliek a forposztról²⁵² s bevitték őket a várba. – Vége.²⁵³

²⁴⁰ 10. (Vilmos-) huszárezred.

²⁴¹ 6. (Württemberg-) huszárezred.

²⁴² 1. (Császár-) huszárezred.

²⁴³ 3. (Ferdinánd-) huszárezred.

²⁴⁴ 17. (Bocskai-) huszárezred.

²⁴⁵ A 13. (Hunyadi-) huszárezred első parancsnoka Lenkey János ezredes volt.

²⁴⁶ 16. (Károlyi-) huszárezred.

²⁴⁷ A lövegek száma 46 volt.

²⁴⁸ Osijek (HR)

²⁴⁹ A szerző itt feltehetőleg az 1849. július 14-én vívott kishegyési ütközetre gondolt, bár ebben az esetben az időrend nem helytálló.

²⁵⁰ Pontosabban az osztrák főszereg ellenében, amelynek része volt egy orosz hadosztály, melyet Panyutyin tábornok vezetett.

²⁵¹ Beke József ezredes az erdélyi hadsereg maradványaival 1849. augusztus 17-én tette le a fegyvert az orosz csapatok előtt.

²⁵² Előőrs.

²⁵³ 1849. augusztus 9.

Irodalom- és rövidítésjegyzék

- BONA
1998–1999
BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban*. I–III, Budapest, 1998–1999.
- CSIKÁNY
2015
CSIKÁNY Tamás: *Kisháború Háromszéken. 1848. december*, Barót, 2015.
- DEMETER
2001
DEMETER Lajos: *A hazáért „a patakokat a mi vérünk festette pirosra”. Sepsiszentgyörgy, Kilyén és Szotyor területén nyugvó 1848/49-es szabadságharcosok*. Sepsiszentgyörgy, 2001.
- DEMETER
2003
K. HORVÁTH Ignác: *Töredékek az 1848 és 1849-ki székely hadjáratokról*. Kiad. DEMETER Lajos, In: *Határvidék*, 1. (2003), 7–52.
- DERCSÉNYI
é. n.
DERCSÉNYI Kálmán: *Bem tábornok erdélyi hadjárata 1848–49-ben*. Budapest, é. n.
- EGYED
2008
EGYED Ákos, *Háromszék, 1848–1849*. Sepsiszentgyörgy, 2008.
- EGYED
2010
EGYED Ákos: *Erdély, 1848–1849*. Csíkszereda, 2010.
- HEGYESSY
1916–1917
HEGYESSY Vilmos: *Gróf Eszterházy Kálmán életéből*, In: *Erdélyi Múzeum*, 33–34. (1916–1917), 11–12. sz., 24–51.
- HERMANN
2001
HERMANN Róbert: *A szabadságharc hadtörténete*. Budapest, 2001.
- HERMANN
2014
HERMANN Róbert: *Műfajok és tendenciák az 1848–1849-es erdélyi napló- és emlékirat-irodalomban*. In: *Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára*. Szerk. HERMANN Róbert–BENKŐ Levente, Barót–Sepsiszentgyörgy, 2014, 221–269.
- HEYDTE
1863
August HEYDTE: *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849*. Leipzig, 1863.

- IMREH
2003
- IMREH Sándor: *Visszaemlékezés az 1848–49-ik évi szabadságharcra Erdélyben*. Kiad. PÁSZTI László, Budapest, 2003.
- JAKAB
1880
- JAKAB Elek: *Szabadságharcunk történetéhez*. Budapest, 1880.
- KEDVES
1992
- KEDVES Gyula: *A szabadságharc huszárai*, Budapest, 1992.
- KINIZSI
1999
- KINIZSI István: *A „Sánta Huszár” naplója. – Történelmi emlékek az 1848–1849-es magyar szabadságharc katonáinak emigrációs életéből*. VERESS Endre nyomán sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta SEBESTYÉN Mihály, Marosvásárhely, 1999.
- KOÓS
1890
- KOÓS Ferenc: *Életem és emlékeim. 1828–1890*. I–II, Brassó, 1890.
- LENKEFI
1993
- Szalai Elek visszaemlékezései 1848–49-re. Közli LENKEFI Ferenc, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 106. (1993), 1. sz., 145–173.
- MNL OL
H. 75.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, Hadügyminisztérium, Általános iratok. H. 75.
- NYÁRÁDY
1993
- NYÁRÁDY Gábor: *Elfelejtett írás Bem tábornok erdélyi hadműveleteiről. Szentkatolnai Bíró Lajos emlékezései*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 106. (1993), 2. sz., 107–127.
- PAP
1904
- Fekete Ferenc Kossuth-huszár naplója. Közli PAP Domokos, In: *Erdélyi Múzeum*, 21. (1904), 7. sz., 381–396.
- SERES
1992
- SERES András: *Szemtanúk vallomásai az 1848–49-es szabadságharcról*. [Csíkszereda], 1992.
- SÜLI
2011
- SÜLI Attila: *A nemzetőrség, honvédség és a Kossuth-szabadságszervezés Erdélyben, 1848-ban*. Sepsiszentgyörgy, 2011.
- SÜLI
2015
- SÜLI Attila: *Egy árulás története. Balázs Manó honvédőrnagy életútja*. In: *Aetas*, 30. (2015), 2. sz., 57–74.

- SÜLI
2016
- SÜLI
2016/a
- SÜLI
2017
- SZÁSZ
1894
- SZERDAHELYI
1868
- SZÉKELY
1895
- 1848–49 TL
- SÜLI Attila: *Bíró Sámuel visszaemlékezése*. In: *Hadtörténeti Múzeum Értesítője*, 16. (2016), 91–122.
- SÜLI Attila: *Máday Ferenc Mátyás-buszár százados visszaemlékezése Háromszék önvédelmi harcáról*. In: *Korunk*, 27. (2016), 12. sz., 100–106.
- SÜLI ATTILA: *Nagy Sándor Mátyás-buszár visszaemlékezése a szabadságharc alatti tevékenységéről*. In: *Korunk*, XVIII. (2017) 9. sz., 113–120.
- SZÁSZ Lajos: *A vöröstoronyi csata*. In: *1848–49 TL*, 3. (1894), 3. sz., 152–154, 161–162.
- Színészeink a szabadságharcban*. SZERDAHELYI Kálmán: *Honvédkoromból*. In: Kunsági [ILLÉSSY György]–POTEMKIN [Ödön]: *Honvédvilág*, Pest, 1868, I., 129–136.
- SZÉKELY Gergely: *Hetvenhárom év itthon*. Brassó, 1895.
- 1848–1849. Történelmi Lapok*. Szerk. KUSZKÓ István, Kolozsvár, 1892–1904.